

NJEGOŠEV MAUZOLEJ

We are publishing three documents related to the decision to build Njegoš's Mausoleum on Lovćen: the Decision of the Municipality Parliament of Cetinje of 1968 ordering the construction of the mausoleum according to the project of Ivan Meštrović; the Complaint of the Serbian Orthodox Church against the Republic of Montenegro and the Municipality of Cetinje to the Constitutional Court of Yugoslavia in Belgrade regarding the Decision on building the Mausoleum to Njegoš; the Opinion of the Municipality Parliament of Cetinje submitted to the Constitutional Court of Montenegro regarding the complaint of the Serbian Orthodox Church.

Opštinska skupština Cetinja:¹

Na osnovu člana 136. Statuta opštine Cetinje, Skupština opštine Cetinje, na sjednici održanoj 9. decembra 1968. godine, donijela je

ODLUKU

o podizanju Njegoševog mauzoleja po projektu i izradi Ivana Meštrovića na Lovćenu

I

Tumačeći želje Jugoslovena, a posebno Crnogoraca i stanovnika opštine Cetinje, Skupština opštine Cetinje odlučila je da se na Lovćenu – Jezerskom vrhu podigne Mauzolej Njegošu po projektu i izradi Ivana Meštrovića.

¹ Umetnost, časopis za likovne umetnosti i kritiku, 27/28, juli-decembar 1971., „Turistička štampa“, Beograd 1971, str. 84.

II

Skupština opštine Cetinje preuzima obavezu da podigne Mauzolej Njegošu na Lovčenu.

III

Formira se inicijativni odbor za podizanje Mauzoleja u sastavu: Tomanović Petra, Vicković Mihaila, Dragičević Rista, Vušković Miloša, Vrbice Mila, Radonjić Radovana, Vujošević Stanislava, Jovović Draga, Čelebić Petra, Iličković Čeda, Berkuljan Zagorke, Špadijer Marka, Krivokapić Dimitrije, Martinović Momčila, Popović Milutina, dr Jovana Vukmanovića, Spasić Petra, Đurišić dr Rajka, Živković dr Draga, Đonović Pavla, Čejović Marije i Brnović Branka.

IV

Ovlašćuje se Inicijativni odbor da Skupštini opštine Cetinje predloži odbor za podizanje Njegoševog mauzoleja vodeći računa da u odboru budu predstavnici cjelokupnog javnog, kulturnog i političkog života Jugoslavije.

V

Kako Njegoš i njegovo djelo pripadaju svim narodima Jugoslavije Skupština opštine Cetinje očekuje da će u ovom svom poduhvatu naići na raumijevanje i svestranu pomoć svih Jugoslovena.

VI

Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u „Službenom listu Socijalističke Republike Crne Gore“.

Broj 01-8094

Cetinje, 9. decembra 1968. godine

Skupština opštine Cetinje

Predsjednik,

Petar Tomanović, s. r.

Službeni list SRCG, 25. januar 1969.

Mauzolej pred pravosuđem²

USTAVNOM SUDU JUGOSLAVIJE

BEOGRAD

Tužilac:

MITROPOLIJA CRNOGORSKO-PRIMORSKA,

koju zastupaju Jevto Pavić, advokat u Nikšiću, Nikola Radović,
Slobodan Subotić i Veljko Kovačević, advokati u Beogradu.

Tuženi:

1. REPUBLIKA CRNA GORA, TITOGRAĐ

2. OPŠTINA CETINJE, CETINJE

TUŽBA

3 primerka

4 priloga

Saopštenjem Odbora za izgradnju mauzoleja Petru II Petroviću Njegošu na Lovćenu utvrđuje se da je Skupština opštine Cetinje na svojoj sednici od 9. decembra 1968. godine preuzela obavezu „da ostvari“ odluku Vlade NR Crne Gore iz 1952. godine, da se na Lovćenu (Jezerском Vrhу) podigne mauzolej Petru II Petroviću Njegošu po projektu i izradi vajara Ivana Meštovića. Svi poslovi oko izgradnje mauzoleja povereni su Odboru za podizanje mauzoleja koji je Skupština opštine Cetinje osnovala 7. jula 1969. godine. Odbor za podizanje toga mauzoleja održao je svoju prvu sednicu u Cetinju 20. avgusta 1969. godine. U sprovođenju poverenog mu zadatka: „Odbor je doneo odluku da preporuči nadležnim ustanovama da se sadašnja kapela u cijelosti prenese na odgovarajuće mesto“.

² Umetnost, časopis za likovne umetnosti i kritiku, 27/28, juli-decembar 1971, „Turistička štampa“, Beograd 1971, str. 156-160.

Osim napisa u raznim listovima, a posebno u dnevnom listu „Politika“ od 5. i 21. avgusta 1969. godine, i to pod naslovom: „O Njegoševom mauzoleju na Lovćenu“ i prvoj sednici pomenutog Odbora, Mitropolitu pravoslavnom crnogorsko-primorskom nije poznato ništa više. Na sve zahteve da dođe do sadržine odluka Vlade NR Crne Gore i SO Cetinje kao i zaključaka sa prve sednice Odbora Mitropolit crnogorsko-primorski ostao je bez odgovora.

S obzirom na činjenicu da je pravoslavni Mitropolit crnogorsko-primorski neposredno ovlašćen i odgovoran za imovinske i kulturno-istorijske interese, prava i obaveze Crkve i njene imovine ove teritorije, to nas je ovlastio, prema priloženom punomoćju od 9. aprila 1970. godine koje prilažemo u originalu da zastupamo u ovom sporu Pravoslavnu crkvu – Mitropoliju crnogorsko-primorsku kao organa Srpske pravoslavne crkve da pred Ustavnim sudom Jugoslavije podignemo tužbu protiv odluka, koje su protivustavne.

Nesporno je da je Mitropolija crnogorsko-primorska organ Srpske pravoslavne crkve i da su odlukom o rušenju crkve sv. Petra Cetinjskog u kojoj se nalazi grob Vladike Petra II Petrovića Njegoša povređena osnovna prava Crkve garantovana Ustavom SFRJ, Zakonom o pravnom položaju verskih zajednica, Zakonom o zaštiti spomenika kulture, Zakonom o nacionalizaciji, Zakonom o eksproprijaciji, kao i svima drugim propisima koji regulišu osnovna prava vlasnika nepokretne imovine na teritoriji SFRJ.

Zastupnici u prvom redu ukazuju Ustavnom sudu na nedostatak aktivne legitimacije pomenutih organa da mogu mimo postojećih zakonskih propisa da odluke o rušenju Crkve Sv. Petra Cetinjskog na Lovćenu.

Stoga osporavajući ovo pravo zastupnici ističu da bi sprovođenjem ovakve odluke u delo došlo do povrede zakonitih prava Srpske pravoslavne crkve, a sledstveno tome i do veoma ozbiljnog poremećaja odnosa između Crkve i Države.

S obzirom na informacije koje pravoslavni Mitropolit crnogorsko-primorski crpi iz dnevne štampe (Konkurs o izvođenju radova na izgradnji mauzoleja na Jezerskom vrhu – „Politika“ od 19. aprila 1970. s. 40), postoji neposredna opasnost da se u najkraćem roku pristupi izvršenju osporenih odluka.

Prema tome zastupnici mole Ustavni sud da po najhitnijem postupku ovu tužbu uzme u raspravljanje i odlučivanje.

Posebno zastupnici naglašavaju i mole Sud da to ima u vidu da ova tužba ne sadrži u sebi nikakvo protivljenje odlukama vlade NRCG, SO Cetinje i Odbora za izgradnju mauzoleja kao spomenika Petru II Petroviću Njegošu na bilo kom drugom mestu, ne dirajući u crkvu sv. Petra I Cetinjskog kao zadužbinu velikog Vladike i Vladara crnogorskog, koja je podignuta po njegovoj odluci i kao Vladara i kao Vladike da u njoj bude sahranjen.

Pravoslavni mitropolit crnogorsko-primorski po svojim ovlašćenjima, s obzirom na svoj položaj i odgovornost i obavezu legitimne zaštite prava Crkve, smatra da rušenje crkve sv. Petra Cetinjskog – zadužbine Petra II Petrovića Njegoša nije odlučeno niti to može biti pomenutim odlukama, ni pod vidom „prenošenja sadašnje kapele“, kako se to u proglasu Odbora navodi, te da će Ustavni sud Jugoslavije svojom odlukom po ovoj tužbi pružiti punu zaštitu zakonitim pravima Crkve i da neće dopustiti teške povrede zakona koje bi nastale izvršenjem čina rušenja jednog hrišćanskog hrama.

Mada je opštepoznato da se pod popularnim nazivom kapele na Lovćenu podrazumeva da je to crkva posvećena jednom svetitelju i da ju je Vladika Petar II Petrović Njegoš podigao i kao zadužbinu i kao buduću svoju grobnicu, u koju je i sahranjen kao arhijerej, smatramo da je korisno da podsetimo na istorijske izvore koji to potvrđuju.

Prema Miloradu Medakoviću, koji je bio u Njegoševoj službi, u njegovom prisustvu je Njegoš „stavio svojom rukom, osnovni kamen crkvi na vrhu Lovćena, koju je on sagradio i posvetio

sv. Petru“ (Milorad Medaković, P. P. Njegoš poslednji vladajući vladika crnogorski, Novi Sad 1882). Prema Dušanu Vuksanu, „po naredbi knjaza Danila, bi prenesen Vladika na Lovćen i sahranjen u njegovoj zadužbini“, koji događaj su zabeležile i „Srpske novine“ 1855. godine vešču: „Dvadeset sedmog avgusta prenesene su kosti pokojnog vladike Petra II u crkvu Sv. Petra koju je on sagradio.“

No ne samo da je Petar II Petrović Njegoš odabrao sebi mesto gde će biti sahranjen i hrišćanski hram kao oblik svoga spomenika, nego je on i sahranjen kao arhijerej: Obuku ga u bogate arhijeperske rize, koje je dobio od Cara Nikole na dar, sve u samom zlatu, nataknu mu na glavu dragocenu arhijepersku mitru, opet dar velikog cara, metnu mu na vrat naprsni krst, a u desnu ruku ručni krst, kako kad služi službu božju“. (Medaković, citirano delo)

Posle oslobođenja zemlje od austrijske okupacije Crkva se osećala dužnom da obnovi ovaj svoj hram i da, sledeći amanet Vladike, prenese njegove kosti i sahrani ih u obnovljenoj kapeleli, onakvoj kakva je bila prvobitn. Ovde se prilaže fotokopija Zapisnika redovnog sastanka Svetog arhijeperskog sabora Srpske patrijaršije održanog 19. novembra 1920. godine na kome je doneta odluka: 1) da se prah Vladike Rada povrati na Lovćen, 2) da se prethodno porušena kapela i grobnica oprave i porta oko kapele ogradi i 3) da se, u tome cilju, sastavi jedan širi odbor od crkvenih i građanskih predstavnika.

Stoga je istorijski netačno pripisivati ma kome drugom inicijativu za obnovu kapele i grobnice Njegoševe i pretpostavljati bilo kakve druge pobude nego što su pobude istaknute u priloženom Zapisniku. Isto tako je nepravilno stav Crkve nazivati nekorektnim i osporavati joj pravo da se interesuje za sudbinu kapele i kao jednog od svojih istorijskih hramova, koji ne stoji nikome na putu, i kao oblika spomenika jednoga svoga arhijeperska. Crkva i njezini odgovarajući organi su pravna lica po građanskom

pravu (čl. 8. Zakona o pravnom položaju verskih zajednica). Svoje verske poslove i obrede ona obavlja u crkvama (čl. 13), koje su i posle donošenja Zakona o nacionalizaciji ostale u njezinom vlasništvu.

Tuženi potpuno previđaju ove zakonske propise, kao što previđaju i ignorišu odredbe Ustava, Saveznog i Republičkog. Ni Ustavom i Zakonom zagarantovana sloboda savesti, ni neki osveštani principi prava, kulture i humanosti, niti pak poštovanje jednog istorijskog spomenika – sve to ne predstavlja za njih nikakvu prepreku.

U želji da doprinesemo pravilnoj odluci Ustavnog suda, mi ćemo u daljem obrazloženju tužbe dati jedno šire i svestranije razmatranje pobijane odluke i problema koji bi se njenim ostvarenjem otvorili.

I

U Saopštenju Odbora od 20. avgusta 1969. kao i člancima objavljenim u štampi kojima se opravdava pobijena odluka zauzima se autoritativan stav, kao da je nepogrešiva i nepromenljiva volja i odluka organa vlasti. Dosledno tome navodi se, da je to pitanje rešeno, a nekorektno svako nastojanje, da se odustane od gradnje mauzoleja, kao i da to znači negiranje narodne volje i njegovih legitimnih organa.

Isticanje volje i legitimnosti dotičnih organa nije dokaz pravilnosti njihove odluke, nego vlasti. Svaki organ kad donese odluku izražava u njoj volju i legitimnost (nadležnost). Da li je odluka pravilna, to se utvrđuje opravdanim razlozima, a ne voljom organa i njegovom nadležnošću. U pravnom poretku nema nepromenjivih i nepogrešivih volja i odluka, niti neograničenih prava. Počev od Ustava i Ustavotvorne skupštine pa do najnižih organa sve su odluke promenjive. Pravo je građana da se o njima

izjašnjavaju i da ih osporavaju. Nije samo korektno, nego i poželjno, da se ukaže na sve nepravilnosti. Čak i kad je odluka doneta i izvršena dobro je, da se iznese mogućnost još bolje rešenja.

Šta je korektnije: sprovođenje jedne donete odluke, njeno menjanje, ili odustanak, to sve zavisi od valjanosti i pravilnosti iste. Ako odluka nije dobra, ispravno je da sam organ odustane od nje, ili da je izmeni na bolje, bez dalje diskusije. Svak može pogrešiti, ali ne valja u pogrešci istrajati. Sigurno nisu još unapred bili nepogrešivi ni poručioc mauzoleja, ni rad vajara, ni odluka da se postavi na Lovćenu, bez obzira kako će sve to ispasti.

II

U cilju opravdanja odluke navedeno je, da nije jasan motiv ni protivljenja jedne grupe kulturnih radnika iz Beograda.

Svakako mnogima nisu jasni bitni razlozi zbog kojih je neopravdano kapelu zameniti mauzolejom. Oni nisu uočeni ili su zane-mareni, ili se lakomisleno prešlo preko njih. Inače se ne bi tako olako ni poručio mauzolej, a još manje odlučilo da bude nadgro-bni spomenik Njegošu na Lovćenu.

Suštinska su pitanja u ovome: Kakav oblik spomenika treba da bude iznad Njegoševog groba? Da li to treba da bude mala crkva (kapela) prema njegovoj poslednjoj volji i ostvarenoj odluci za života, ili mauzolej, prema odluci organa vlasti? Čija volja i zavet treba da je ispoljena i da se ogleda u spomeniku, Njegoševa, ili volja organa vlasti? Čija je odluka o izboru vrste spomenika legitimnija? Čiji je izbor kompetentniji kakav spomenik odgovara Njegošu i njegovoj veličini, njegov vlastiti izbor, ili izbor organa vlasti?

Ma koliko da su dotični organi bili dobronamerni, oni su ispali zaneti i neobazrivi. Pred Njegoševom voljom, odlukom i duhom mora da ustukne njihova odluka. Kod ovog načelnog pitanja o vrsti nadgrobnog spomenika ne može imati nikakvog uticaja

kvalitet sadanje kapele. Ona bi se mogla, ukoliko je to potrebno, potpuno ili delimično obnoviti.

III

U člancima inpirisanim pobijanom odlukom izneti su navodi u prilog podizanja mauzoleja.

1. Da sadanja kapela nije autentična, inače da je ostala prvobitna, onda se takva ne bi uklanjala.

Ovo je u stvari netrpeljivost kapele kao oblika nadgrobnog spomenika, a neprvobitnost je samo izgovor, da se takav oblik ukloni. Kada bi bio razlog to, da kapela nije autentična onda bi se radilo na uspostavljanju takvog oblika i njegovom čuvanju, a ne da se ona ukloni i zameni drugačijim spomenikom.

Međutim, ako nije ostala autentična Njegoševa kapela, ostala je autentična Njegoševa volja i odluka ostvarena za života, da mu kapela bude nadgrobni spomenik. Prvobitna kapela mogla je biti porušena od zemljotresa, topova, bombi, ili od okupatora koji je to učinio u prvom svetskom ratu. Ali poslednja Njegoševa volja, njegov zavet i odluka ne može se ničim ni porušiti ni promeniti. To ne mogu izmeniti ni zakoni ni volje izražene od organa vlasti, pa čak ni plebiscit. U pitanju jedino može biti: ili poštovanje poslednje volje, ili bezobzirnost prema njoj.

Da je Njegoš odredio drugu vrstu spomenika, pa takav spomenik bio zamenjen kapelom, onda bi kapelu trebalo ukloniti. Obrnuto, da je mesto prvobitne kapele postavljen bio drugačiji spomenik, onda bi takav spomenik trebalo ukloniti i uspostaviti kapelu, kakav je spomenik Njegoš odabrao.

Odvajkada je u pravnom poretku poznat princip, da poslednja volja (zavet, testament) važi u ovakvim slučajevima kao prvenstveni zakon. Tek ako nema takve volje onda se mogu primeniti zakonski propisi, ili odluke vlasti. Nije to samo pravno načelo, nego još više humano, etičko i kulturno. Utoliko se više poštuje poslednja volja kod slavni ljudi, kao što je to na primer

slučaj sa Tolstojevim grobom, koji protivno njegovoj volji niko nije promenio. Inače, ko hoće da sprovodi vlast po svom nahođenju, ne obazirući se na sve to, taj ne mora svoj postupak pravdati voljom naroda, niti legitimnošću. Dovoljna su svaka dva glasa, kakva su oličena u onim ženskim mauzolejskim figurama, da nadglasaju Njegoša.

2. Njegoš je imao punu vladalačku i zakonodavnu vlast. S toga njegova za života ostvarena odluka o nadgrobnoj kapeli, ujedno je i zakon pored testamenta. Pravilo je da zakoni nemaju povratne sile. Zbog toga se Njegoševa odluka o vrsti nadgrobnog spomenika ne bi mogla promeniti ni zakonom.

Njegošev zavet, da mu grob bude na Lovćenu, a kapela nadgrobni spomenik, nedeljiv je kao njegova poslednja volja. Bilo bi isto toliko neosnovano ukloniti njegov grob sa Lovćena pod izgovorom, da to ne odgovara vladici i vladaru, koji je vršio svoju vlast na Cetinju, kao što je neosnovano da se uklanja kapela sa Lovćena pod izgovorom, što ona ne odgovara Njegošu kao pesniku.

3. Ne može se izbeći, ni zaobići stvarnost, da je Njegoš bio vladika, a popularno je poznat i nazivan Vladika Rade. Ma koliko je bio slobodouman, on je bio odan svojoj veri, utoliko pre što su za njega krst časni i obraz junački bili na prvom mestu simboli borbe za slobodu. U saglasnosti sa tim Njegoš je izabrao skromnu kapelu kao simbol svoga ispovedanja vere i dostojanstva vladike. Ispovedanje vere je lična stvar svakog čoveka i po čl. 46. Ustava i čl. 1. Zakona o pravnom položaju verskih zajednica. Takva skromna kapela ne prelazi meru ispovedanja vere i znaka vladičanstva. Zakoni nemaju povratne sile, ali kada bi imali, ne bi se ni zakonom mogla menjati kapela kao nadgrobni vladičin spomenik i izraz njegovog ispovedanja vere. To je bila i ostala Njegoševa lična stvar, koju niko nema pravo da menja. (Čl. 1. st. 3. Zakona o pravnom položaju verskih zajednica.)

Zaista bi bio jedinstven primer u svetu, da se crkva u kojoj je grob jednog crkvenog velikodostojnika uklanja i zameni drugim

spomenikom. Da li bi neko mogao i pomisliti na rušenje slične crkve u kojoj bi bio grob nekog drugog crkvenog velikana, na primer Štrosmajera, Petra I Svetog, itd. a još manje da se crkva zamenjuje mauzolejom sa ženskim figurama i kukastim orlom na njihovom kipu pod izgovorom, da crkva ne zadovoljava umetnost, ne odgovara njihovoj veličini itd.

4. Presudan je u ovoj stvari i veliki Njegošev duh. Prema onome što je dostigao u „Gorskom Vijencu“ on je gotovo nepogrešivi genije. To se ogleda i u njegovom izboru mesta za grob i nadgrobni spomenik. Izabrao je Lovćen, kao simbol borbe za slobodu i prirodni izraz svoje veličine a skromnu kapelu u znak veroispovedanja i vladništva. Niko skladniji ni uzvišeniji izbor ne bi mogao učiniti. No i pored toga navodi se razlog u prilog mauzoleja da kapela umetnički ne odgovara Njegoševom značaju.

Njegoševoj stvarnoj veličini niti je potrebna niti odgovara neka spoljašna veštačka umetnost i veličanstvenost. Naprotiv, to je suprotno njegovoj istinskoj veličini i uzvišenoj skromnosti. Nije u pitanju umetnička strana sadanje kapele, nego kapela kao vrsta kulturno istorijskog spomenika.

Samim tim što je izabrao Lovćen za mesto svome grobu on je isključio svaku umetničku veličanstvenost.

Samim tim što je izabrao i podigao kapelu za nadgrobni spomenik, on je isključio svaki drugi oblik spomenika.

Istinski spomenici veličine slavni ljudi jesu njihova dela, kako je rekao Horacije na kraju III knjige svojih oda: Exegi monumentum aere perennius – podigao sam sebi spomenik trajniji od tuči. Kada je napisao „Gorski Vijenac“ on je sagradio nenadmašan i trajan spomenik.

Spoljašnji spomenički sjaj nij eizraz veličine onih kojima se podižu, nego većinom izraz taštine i razmetljivosti onih, koji ih grade. Nije izraz veličine Keopsove njegova piramida, nego taštine i svireposti faraonove nad hiljadama bednih kulučara, koji su je gradili. Isto tako spomenik kralju Mauzolu u

Halikarnasu, koji mu je pre dve hiljade i trista godina podigla udovica – kraljica Artemiza II, i otuda potiče naziv mauzolej, nije izraz kraljeve veličine, nego kraljičine taštine i razmetljivosti, da se ispolji udovička odanost i važnost.

IV

Bezrazložne su fraze u istim člancima, da sadašnji naraštaji imaju pravo i dužnost, da se svome velikanu oduže podizanjem lepšeg i dostojnijeg spomenika: da se time simbolizuje ostvarenje pesnikove ideje o bratstvu i jedinstvu; da je to „veličanstveni spomenik na vrhu Lovćena“; da on predstavlja „visok domet“ stvaraoca, koji ga je „dao vrlo sugestivno“ itd...

1. I sadanji i budući naraštaji imaju dužnost da poštuju volju i zavet svoga velikana i njegov izbor kapele kao vrste nadgrobno spomenika, a nemaju pravo da ga zamenjuju sa drukčijim spomenikom.

Za Njegoša je „narod branič crkve i plemena“. Zato on nije mogao ni u snu imati viziju da bi neki naraštaj uklonio crkvu iznad njegovog groba, i tako mu se „oduzio“.

2. Merodavniji je Njegošev izbor kakav je njemu dostojan spomenik, nego izbor onih koji hoće da kapelu zamene mauzolejom.

3. Više će doprineti ostvarenju Njegoševe ideje o bratstvu i jedinstvu, ako se poštuje poslednja volja toga najvršnjeg brata, nego ako se nametne volja nekog drugoga.

Već sama odluka o nadgrobnom mauzoleju postala je seme raspre. Pravilo je, da seme ne rađa ni drugojačiji ni manji plod. Ako to seme bude zasejano i nikne na Lovćenu ono ne bi urodilo drugim plodom.

4. Za bitno pitanje o vrsti spomenika nema uticaja umetnička vrednost izrađenog mauzoleja. Ipak, neke iznete pojedinosti ukazuju, da to nije „veličanstveni spomenik“, niti „visok domet“, nego promašaj i neskladan namet Njegošu i „ponositoj

Lovčenskoj planini“. Izneto je u člancima, da su pred Njegoševom statuom izvajane i stoje dve ženske figure, koje ga po metar nadvisuju, a na leđima kipa – za vratom isklesan nekakav orao.

Ovo mnogožestveno u Vladičinom spomeniku i orao sa kukastim kandžama i kljunom za njegovim vratom pokazuju na prvi pogled koliko je takav vajar nepodoban, da shvati i izrazi Njegoša.

Njegoš je pesnik slobode, čojstva i junaštva, pravde i morala. Junaštvo je među najvećim vrlinama, kojim se savladuje svako zlo – „car zla svakojega“, a ukroćenje tiranije i pravda i „ljudska dužnost najsvetija“. Nametanje vlasti i sile, to je „zakon u topuzu“ i nečovečnost.

Izraz vrлина su opevani Njegoševi junaci: Obilić, Karadorde, Vuk Mićunović, Vuk Mandušić i ostali. Od njih niko nije izvan uz Njegošev spomenik. Nasuprot tome žena je slaba i prevrtljiva – „ljudi trpe, a žene nariču“, „stotinu će promijeniti vjera, da učini što joj srce žudi“. No, i da su izuzetni primeri sestre Batrićeve i Ljubice Radunove, ženskim figurama nema mesta uz Njegošev spomenik. „Ćud je ženska smiješna rabota“, a žene u spomeniku Njegoševom još smešnija. Još više je u neskladu sa Njegošem isklesani orao na leđima kipa. Orao je simbol grabljive vlasti i sile, a crni orao sa kukastim kandžama i kljunom i kukasti krst jesu izraz germanske okrutnosti i sile, koja se u kandžama i kljunu orla drastičnije izražava, nego u kukama krsta.

Spomenik sa ženskim figurama i kukastim orlom za vratom ne daje sugestivno, nego travestivno Njegoša. Takav je rad izobličenje Njegoševog monaštva, vladičanstva i pesništva. Nije to Njegoš, koji gleda „nad oblakom u viteško carstvo“, i koji staje tiranstvu nogom za vrat, već pogruženik oborene glave pred ženskim figurama i kome je utvara tiranije stala za vrat.

V

Njegoš je jedna od najznamenitijih istorijsko kulturnih ličnosti na slovenskome jugu.

1. Spomenik kapela iznad Njegoševog groba na Lovćenu je i istorijsko kulturna stvar. Takvi se spomenici čuvaju i po potrebi obnavljaju u istorijskom obliku, jer je u tome njihova vrednost. Shodno tome ona je stavljena pod zaštitu Zakona kao kulturno-istorijski spomenik SR Crne Gore rešenjem br. 01-770/I od 7. jula 1961. donetim od strane Zavoda za zaštitu spomenika kulture ili njegovoj neposrednoj blizini potrebna je dozvola organa ili ustanove određene republičkim propisom (čl. 10. st. 2). Ova zakonska odredba samo pojačava generalnu odredbu koja zabranjuje oštećenje ili uništenje spomenika kulture i to pod pretnjom krivičnih sankcija (čl. 19).

Istorijski oblik spomenika nije zaštićen samo zakonskim propisima i stavljen pod pravnu zaštitu. Još više ga štiti istorija i kultura velikog Njegoša, koja treba da se u takvom obliku čuva i obnavlja a ne da se zameni istorijom, kulturom i vajarstvom maloazijske kraljice. Vredi pomenuti načelo koje je kod izrade nacрта Zakona o zaštiti spomenika kulture još 1881. godine formulisao prof. arheologije na Višoj školi Mihajlo Valtrović: „Nikakav spomenik, nikakva starina ne sme se kvariti, rušiti ili oštećivati, bila ona od kamena, drveta, metala ili od budi drugog kojeg gradiva, i bilo ona ma iz kojeg doba istorijskog (grčkog, rimskog, srpskog, turskog, austriskog)“.

Nema mesta u pogledu Njegoševog spomenika ni političkim, ni privrednim, niti bilo kakvim drugim tendencijama. Nije to turističko privredni objekat, da se prema rentabilnosti odlučuje o njemu. Zabluda je, međutim, da bi mauzolej imao posebnu turističku privlačnost. Naprotiv, kao svedok prošlosti, kapela je izraz i dokaz kulturnog postignuća, narodnog života i običaja Njegoševog doba, objekat pomoću koga dolazimo do izvesne

duševne veze sa njegovim vremenom, događajima i ljudima. Lovćen sa kapelom je legendaran i istorijski, on je po tome i svetište narodno. Oni su stoga i sastavni deo grba Crne Gore.

2. Njegošev genije izražen je u svim osnovnim ljudskim vrednostima. Pored borbe za slobodu i pravdu u ovome svetu, koji je „tiran tiraninu, a kamo li duši blagorodnoj“, čovek mora biti i ostati moralno biće, pa tako proživeti svoj vek na zemlji. „Ime časno zasluži li na njoj, on je ima rašta pokazati; a bez njega u šta tada spada?“. O takvoj veličini može se napisati i na njegovom spomeniku, i svuda ono što je napisano na Njutnovom grobu: Gratulenter sibi mortales, tale tantumque generis humani exstitisse decus – neka čestitaju sebi smrtnici što je taka i tolika dika roda ljudskoga (na svetu) postojala.

Zaista je čudna upornost da se toliko velikome duhu nameće oblik nadgrobnog mu spomenika protivan njegovom izboru i zavetu.

Sve što je istina, moje je, a što je najbolje treba da bude svačije, rekao je poslednji veliki stoičkji filozof Seneka. Najbolje je poštovati Njegošev izbor o obliku nadgrobnog mu spomenika i to treba da bude svačije.

3. Osnovna je stvar ispunjenje Njegoševog amaneta, da mu grob bude u crkvi, a nema značaja njena jednakost sa prvobitnim.

Uostalom postoji merodavan dokaz, da je obnovljena kapela podudarna sa prvobitnom. Stoga otpadaju beznačajni i neistiniti izgovori o njihovim razlikama. Dokaz o tome sadrži Spomenica Petra II Petrovića Njegoša – Vladike Rada. Nju je izdao (na Cetinju 1926) glavni odbor za prenos Njegoševih kostiju. Taj odbor rukovodio je radovima oko obnove kapele, baš kako su i bile intencije Crkve izražene odlukom Svetog arhijerejskog sabora. Oblik obnobljenja njegovo je delo, bez obzira ko je obnovu finansirao.

Odbor je imao cilj samo, da narušenu kapelu „opravi“ (str. XIV), i da „obnovi na Lovćenu crkvu i grobnicu“ (str. XV).

„Oblik i veličina kapele ostali su isti; nova kapela podignuta je na temeljima stare, samo je prostsor oko kapele mnogo proširen, podzidan i obzidan lijepim zidom od iste vrste kamena, od koga je napravljena i sama kapela“ (str. XVII).

Tako je 1925. godine bio po drugi put ispunjen potresni Njegošev zavet:

„Ja hoću da me saranite u onu crkvu na Lovćenu... To je moja potonja želja koju u vas ištem, da je ispunite, a ako mi ne zadate Božju vjeru, da ćete tako učiniti, kako ja hoću, onda ću ve ostaviti pod prokletstvom, a moj opslednji čas biće mi najžalasniji i tu moju žalost stavljam vama na dušu“. (Medaković, citirano delo).

Ko god bi razrušio i taj ponovo ispunjen zavet, on bi ostao još više pod Njeoševim prokletstvom.

VI

Pravilno shvatanje u celini dovodi do potpuno suprotnog zaključka od onoga u članku objavljenom u „Politici“ od 5. avgusta 1969. Tamo je navedeno da „za sve one koji od početka prate ovu stvar, problem podizanja mauzoleja Njegošu na Lovćenu definitivno je riješen još 1952. godine. Može neko imati i suprotno mišljenje, ali insistiranje i vršenje pritiska da se odustane od izgradnje mauzoleja nekorektno je i objektivno znači ignorisanje volje“...

Ispravno je obrnuto gledište: Za sve one, koji hoće da se odadu razlogu problem ovoga spomenika – kapele na Lovćenu rešio je sam Njegoš još za života i to preko stotinu godina ranije, nego je poručen mauzolej u 1952. god. Može se takav izbor nekome ne dopadati, ali svako nametanje mauzoleja ili drugačijeg spomenika protivno je tome izboru, značilo bi ignorisanje Njegoševe poslednje volje i njegovog duha.

Ako neko ne smatra sebe toliko prepotentnim, da može oglasiti nekorektnim izbor i zavet Njegošev, onda je korektno svako

nastojanje protiv građenja mauzoleja iznad Njegoševog groba na Lovćenu.

Ukoliko je toga vredan, može se postaviti izgrađeni mauzolej na drugom mestu. Time bi ujedno otpali ogromni troškovi razrivanja, rušenja i dalja raspra. „Pokoljenja djela sude: što je čije daju svima“. Pokoljenja daju Njegošu mesto najvećeg pesnika. Mesto za grob i nadgrobni spomenik Njegoš je sam sebi dao. Pokoljenja nemaju šta tu da daju, nego jedino da čuvaju i po potrebi obnavljaju grob i kapelu na Lovćenu kao najuzvišeniji i najpoštovaniji kulturno istorijski spomenik.

Da zaključimo. Pravni položaj Odbora za izgradnju mauzoleja koji je SO Cetinje formirala 7. VII 1969. godine ne ovlašćuje ovaj Odbor u smislu postojećih zakonskih propisa da bilo šta preduzima, a još manje odlučuje o imovini Srpske pravoslavne crkve na teritoriji Crnogorsko-primorske mitropolije. SO Cetinje nije u mogućnosti da prenese bilo kakva ovlašćenja na ovaj Odbor, koja bi zamenjivala zakonom propisani postupak u pogledu oduzimanja nepokretne imovine bilo pravnog ili fizičkog lica, jer takva prava ne poseduje ni sama SO Cetinje. Ovakva proizvoljnost po postojećim zakonskim propisima niti je dopuštena, a niti je moguća. Stoga zastupnici ističu da se ne može dopustiti uzurpacija poseda imovine Srpske pravoslavne crkve. Posebno kad se ima u vidu da je u pitanju kulturno-istorijski spomenik koji se prema odluci Zavoda nalazi pod zaštitom Države.

Nezakonitost odluka je očigledna, jer Srpska pravoslavna crkva kao pravno lice nije do današnjeg dana službeno dobila čak ni saopštenje, a kamoli bila pozvana da učestvuje u postupku koji prema informacijama iz štampe treba da ima za posledicu ne samo povredu njenih imovinskih, nego i kulturno-istorijskih prava i interesa.

Sa izloženog, Mitropolija crnogorsko-primorska, preko svojih zastupnika, predlaže:

1. Da Ustavni sud Jugoslavije oglasi odluke Vlade SR Crne Gore i SO Cetinje o rušenju crkve Sv. Petra Cetinjskog, obnovljene zadužbine Petra II Petrovića Njegoša, u kojoj se nalazi njegov grob, nezakonitim i protivustavnim;

2. S obzirom na raspisani Konkurs o izvođenju radova na izgradnji mauzoleja na Jezerskom vrhu, na mestu na kome se nalazi crkva Sv. Petra Cetinjskog, predstoji neposredna opasnost da dođe do rušenja ove crkve, te stoga stavljamo predlog:

da Sud izda privremenu meru zabranom rušenja crkve Sv. Petra Cetinjskog na Lovćenu i menjanja neposredne okoline oko nje i pre donošenja odluke po ovoj tužbi.

Beograd, 23. aprila 1970.

**Mitropolija Crnogorsko-primorska,
zastupnici:**

Jevto Pavić, s. r.

Nikola Radović, adv. s. r.

Slobodan Subotić, adv. s. r. i

Veljko Kovačević, adv. s. r.

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA CRNA GORA³
SKUPŠTINA OPŠTINE CETINJE

Broj: 01-5835

Cetinje, 2. novembra 1970. godine

USTAVNOM SUDU CRNE GORE

TITOGRAĐ

Pravoslavni Mitropolit crnogorsko-primorski, preko punomoćnika *optužio* je Ustavnom sudu Jugoslavije Republiku Crnu Goru i opštinu Cetinje, iako su punomoćnici dobro znali da se postupak za ocjenjivanje ustavnosti i zakonitosti normativnog ili drugog pravnog akta ne pokreće tužbom, već predstavkom.

Optužba Republike Crne Gore i opštine Cetinje značila je za Srpsku pravoslavnu crkvu, čiji je eksponent Mitropolit crnogorsko-primorski, ne samo predlog za pokretanje ustavnog spora pred Ustavnim sudom Jugoslavije o ustavnosti i zakonitosti Odluke Vlade NRCG iz 1952. godine i Odluke Skupštine opštine Cetinje o podizanju Njegoševog mauzoleja po projektu i izradi Ivana Meštrovića na Lovćenu, već i nešto drugo, jer je „tužba“ šapirografirana i umnožena od tužioca i distribuirana na razne adrese po mnogim gradovima i selima naše zemlje, pa čak i u inostranstvo. Ustavni sud Jugoslavije na sjednici od 8. jula 1970. godine, našao je da nije nadležan da po „tužbi“ Mitropolije crnogorsko-primorske, postupa pa je predmet vratio Ustavnom sudu Crne Gore na postupak. Da bi Ustavni sud Crne Gore imao jasne predodžbe o podnesenoj tužbi Skupština opštine Cetinje, zainteresovana i pozvana da dà odgovor, dostavlja mu sljedeće:*

³ Umetnost, časopis za likovne umetnosti i kritiku, 27/28, juli-decembar 1971, „Turistička štampa“, Beograd 1971, str. 162-172.

* Kopija odgovora, do koje su priređivači mogli doći, na ponekim mestima je nečitljiva. Zbog autentičnosti teksta ta mesta nisu dopunjavana niti su vršene ispravke brojnih grešaka. – Prim. G. R.

I

U „tužbi“ se tvrdi da je Mitropolit crnogorsko-primorski neposredno ovlašćen i odgovoran za imovinsko-pravne interese i kulturno-istorijske spomenike, odnosno za crkvenu imovinu na teritoriji Republike Crne Gore, jer je Mitropolija crnogorsko-primorska organ Srpske pravoslavne crkve.

Na ovim navodima i tvrdnjama zasniva se „pravo“ Srpske pravoslavne crkve odnosno Mitropolije crnogorsko-primorske da štiti interese Crkve u Crnoj Gori. Bez obzira što svako može dati predlog da se pokrene postupak ustavnosti i zakonitosti normativnog i drugog pravnog akta, postavlja se pitanje aktivne legitimacije Mitropolita crnogorsko-primorske eparhije, pa i same aktivne legitimacije Srpske pravoslavne crkve da vodi sporove pred jugoslovenskim sudovima štiteći interese Crnogorske pravoslavne crkve. Odmah treba naglasiti da i pod uslovom: da se Crnogorska pravoslavna crkva nalazi u redovnom stanju, razlozi za pokretanje i ocjenu ustavnosti i zakonitosti Odluka Vlade NRCG iz 1952. godine i Skupštine opštine Cetinje, o podizanju Njegoševog mauzoleja, po projektu i izradi Ivana Meštrovića na Lovćenu, - bili bi neodrživi.

Crnogorska pravoslavna crkva sada se nalazi u neredovnom stanju, ona nema kanonski izabranog mitropolita, niti Svetog Sinoda, te u njeno ime niko ne može pokretati bilo kakav spor. Autokefalna Crnogorska pravoslavna crkva dovedena je u neredovno stanje faktičkim prestankom crnogorske državnosti.

Istaknuti teolog, srpskopravoslavni, zadarski episkop, dr Nikodin Milaš, u svom djelu: Pravoslavno crkveno pravo (Zadar, 1890. godine, pečatnja Ivana Vodice), nabrajajući samostalne pravoslavne crkve toga doba, na strani 297, o Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi kaže: „Cetinjska mitropolija krajem XVII vijeka, kada je pri Danilu Petroviću Njegošu utvrđena bila politička samostalnost Crne Gore pravoslavna crkva u

većem dijelu zemlje, koje danas sastavljaju crnogorsku kneževinu, zajedno sa svojim mitropolitom, bila je u zavisnosti od Pečke patrijaršije, a iz jedne gramate pečkog patrijarha od 1700. godine, vidi se da je taj Mitropolit kojega je katedra bila na Cetinju, imao pravo i na drugim zemljama, koje nijesu potpadale pod crnogorsku političku vlast. Bio je i ovaj mitropolit egzarh „svjatajšego trona pekshogo“. Zavisnost Cetinjske mitropolije produžavala se do ukinuća Pečke patrijaršije. A od toga doba, pri državnoj samostalnosti Crne Gore, i crkve u njoj, kojoj je poglavica u isto vrijeme bio i gospodar zemlje, smatrala se samostalnom u svom ustrojstvu i unutrašnjoj upravi, kao što je samostalna i danas. Samostalnost Cetinjske mitropolije priznala je Carigradska patrijaršija.“

Dakle, samostalna autokefalna Crnogorska pravoslavna samostalna je u svome ustrojstvu i unutrašnjoj upravi. Pretežno njena ingerencija poklapala se s državnim granicama Crne Gore.

Ustrojstvo Crnogorske pravoslavne crkve i upravljanje njom bilo je regulisano: Ustavom Svetog Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori od 30. decembra 1903. godine, Ustavom pravoslavnih konzistorija u Knjaževini Crnoj Gori od 1904. godine i Zakonom o parohijskom svještenstvu od 31. avgusta 1909. godine.

Ustavom Svetog Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori utvrđeno je i određeno upravljanje Crnogorskom pravoslavnom crkvom. Članom 3. ovoga Ustava određeno je da je Sveti Sinod „najviša crkvena vlast u Knjaževini“ i da on „upravlja u smislu svetih kanona“.

Član 22. istog Ustava, koji govori o izvršavanju sinodskih odluka, u stavu 2 kaže: „Odluke Svetog Sinoda u spoljašnjim poslovima da postanu izvršne i za svakog obavezne, potrebno im je vrhovno Knjaževsko odobrenje“. Sveti Sinod je u Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi najviša crkvena vlast, a nadležnosti Mitropolita u članu 16. pomenutog Ustava taksativno su naznačene i to:

- „1. Da predstavlja Mitropoliju pred ostalih autokefalnim pravoslavnim crkvama i pred Državnom Vlašću;
2. Da vodi vrhovni nadzor crkvenih poslova u opsegu cijele Mitropolije i da zastupa Mitropoliju pred Knjaževskom Vladom;
3. Da saziva Sveti Sinod, da otvara i zatvara sinodske sjednice, da u Svetom Sinodu predsjedava i da sinodske zaključke potvrđuje;
4. Da izvršuje sinodske zaključke;
5. Da vodi i rješava tekuće poslove Mitropolije; i
6. Da riješi i izvršava sporna pitanja duhovnog, disciplinskog i sudskog karaktera, koji se ne mogu odgoditi do redovnog sastanka Svetog Sinoda. O ovim svojim rješenjima, Mitropolit će obznaniti Sveti Sinod, pri prvom redovnom sinodskom sastanku.“

Uz navode pomenutih činjenica iz istorije Crnogorske pravoslavne crkve i pravnih izvora koji su bili osnova njenog ustrojstva rada i organizovanja, „prije nego iznesemo kakva su kanonska učenja o osnivanju i ukidanju pravoslavnih crkava, moramo istaći da su, kao i kod drugih autokefalnih pravoslavnih crkava, pravni izvori rada i poslovanj aCrnogorske pravoslavne crkve bili takođe i crkveni kanoni i regule Svetih vaseljenskih sabora i učenja Svetih Otaca.

U već navedenom djelu episkop, dr Nikola Milaš, objašnjava kako i kada se može osnovati crkva, te kako i ko je može ukinuti. U načelu kaže on osnivanje drugih crkvenih oblasti pripada vladi zajedno sa državnom vlašću“. Milaš dalje nastavlja: „Osnivanje jedne crkvene oblasti, ili podignuće jedne manje na veći stepen, a isto i ukinuće ili sjedinjenje dviju oblasti u jednu, sve ovo pripada, na prvom mjestu, sabornoj vlasti dotične promjesne crkve. Tako, pri osnivanju jedne eparhije ili podignuću jedne eparhije na stepen mitropolije, ili mitropolije na veći stepen, i uopšte pri svakoj promjeni u crkvenom organizmu,

kanoni priznaju u tome eminentno pravo saborima. U svezi i u zavisnosti od ovoga glasa crkvenih sabora, kanonično pravo priznaje zakonito učešće u tome i državnoj vlasti. Jednostrano postupanje u ovome crkvene ili državne vlasti, naime, da jedna od njih nezavisno od druge može osnivati jednu eparhiju ili drugu koju crkvenu oblast, u kanoničnom pravu smatra se nezakonitim, i IV vasiljenski sabor posebnim kanonom osuđuje pokušaj, što su neki episkopi činili, da na osnovu dobivenih od državne vlasti gramata oslobode se od vlasti zakonitog mitropolita i da sami postanu mitropolitima; a da ni sama državna vlast nije smatrala nikada sebe ovlašćenom da bez crkvenih vlasti vodi kakve promjene u crkvenom organizmu, vidi se iz postupanja te vlasti u sličnim pitanjima“.

Iz prednjeg citata se vidi da samo crkveni sabori odlučuju o osnivanju ili ukidanju crkvenih oblasti. Svaki drugi postupak u suprotnosti je s crkvenim pravom i vjerskim kanonima. Kako je pak u osnivanju ili ukidanju crkvenih oblasti državna vlast, samo jedan faktor, svako njeno jednostrano ukidanje ili osnivanje crkvenih oblasti, takođe je suprotno kanonskom pravu odnosno nezakonito.

Autokefalnu Crnogorsku pravoslavnu crkvu „ukinuo“ je regent Srbije Aleksandar Karađorđević Ukazom od 30. avgusta 1920.g odine kojim je „ujedinio“ sve pravoslavne autokefalne i autonomne crkve u jugoslovenskim zemljama, kao i eparhije koje su se nalazile pod jurisdikcijom drugih crkava u „jednu – Srpsku crkvu“. Plan za ostvarenje toga unitarističkog poduhvata bio je uređen još u izbjeglištvu, u toku prvog svjetskog rata. Odmah nakon „ujedinjenja“ pravoslavne crkve regent i vlada organizuju, 18. decembra 1918. godine, „konferenciju episkopa“ na kojoj je „izražena želja“ da se sve „srpske crkve“ ujedine u „jednu – Srpsku crkvu“. A te „srpske crkve“ ustvari bile su autokefalna Srpska pravoslavna crkva sa pet eparhija, autokefalna Crnogorska pravoslavna crkva sa tri eparhije, autokefalna

Pravoslavna crkva u Vojvodini (Karlovačka mitropolija) sa sedam eparhija, Autonomna pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini (pod formalnom jurisdikcijom Carigradske patrijaršije) sa četiri eparhije.

Već 26. maja 1919. godine, održana je i druga „konferencija episkopa“, na kojoj je izabran „Središnji arhijerejski sabor“ radi pripreme „ujedinjenja“. „Odluku“ toga „sabora“ potvrdio je regent Aleksandar, zajedno s Vesnićevom vladom Ukazom od 17. juna 1920. godine. Uskoro zatim, Ukazom od 30. avgusta 1920. godine, regent Aleksandar i pretsjednik Vlade Vesnić proglašavaju to „ujedinjenje“. U svojoj proklamaciji Aleksandar istovremeno „... javlja, da se proglašava vaspostavljanje Srpske patrijaršije i da se poglavar vaspostavljene patrijaršije zove: srpski patrijarh Pravoslavne crkve Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“. Patrijaršija je proglašena 10. septembra, a formalno svečano proglašenje izvršeno je 12. septembra 1920. godine u Sremskim Karlovcima.

Razlozi „ujedinjenja“ srpskih crkava „u jednu“ neodvojivi su od unitarističkih koncepcija koje je, u pogledu organizacije vlasti, Aleksandar sproveo u jugoslovenskim zemljama. Analogno organizaciji vlasti organizovao je pravoslavnu crkvu.

„Ujedinjenje“ srpskih crkava u „jednu“ Aleksandar je izvršio dok je još bio samo vršilac kraljevske vlasti, regent Kraljevine Srbije, dok „legitimitet“ kraljevske vlasti, nad ostalim jugoslovenskim zemljama, uspostavlja tek donošenjem tzv. Vidovdanskog ustava 1921. godine. Ustvari, donošenjem Vidovdanskog ustava „pravno prestaje“ legitimitet crnogorskih suverena iz dinastije Petrovića.

Prema tome kada je regent Aleksandar izvršio „ujedinjenje“ „srpskih crkava“ Kraljevina Crna Gora pravno je još postojala, a takođe pravno i faktički u njoj je funkcionisao Sveti Sinod Crnogorske pravoslavne crkve. Prema knjizi dr Dima Vujovića:

Ujedinjenje Crne Gore i Srbije, Titograd 1952. godine, u periodu od 1918. do 1921. godine Crna Gora je bila zaposjednuta od strane srpskih, francuskih, italijanskih, engleskih i američkih trupa, po „odluci Međusavezničke komisije u Versaju da savezničke trupe okupiraju Crnu Goru, a svi ustavni vršioци vlasti u Kraljevini Crnoj Gori bili su konfinirani u Francuskoj. Stoga, Aleksandar nije mogao ni po kanonskom ni po ustavnom crkvenom pravu ukinuti autokefalnu Crnogorsku pravoslavnu crkvu jer je nesporno „da ni sama državna vlast nije smatrala nikada sebe ovlašćenom da bez crkvenih vlasti uvodi kakve promjene u crkvenom organizmu...“

Kako Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve danas kategorički ističe da se svjetovna vlast ne smije miješati u crkvene poslove, pozivajući se pri tome na mnogobrojne crkvene kanone, vaseljenske sabore i učenja Svetih Otaca, to nema potrebe da navodimo ove kanone, jer to nije sporna stvar. Druga je stvar kako taj Sabor danas gleda na pitanje da li su državne vlasti imale pravo jednostranog odlučivanja o ustrojstvu crkve od 1918. do 1941. godine, uključujući i ukaze kojima se „ukidaju“ pojedine nacionalne autokefalne crkve.

Mitropolit crnogorsko-primorski Mitrofan Ban nije imao pravo da preko improvizovanih „episkopskih“ konferencija „izrazi želju“ za „ujedinjenje Crnogorske pravoslavne crkve s drugim crkvama“.

Ustavom Svetog Sinoda Knjaževine Crne Gore ne samo što nije bila predviđena takva mogućnost nego nije bilo ni pomena o tome, ni kada se govori o nadležnosti Svetog Sinoda, a kamoli o ograničenim juridičkim ovlašćenjima Mitropolita u pogledu upravljanja organizacijom crkve jer ni države, ni crkve u svojim ustavima ne predviđaju mogućnost sopstvene „ustavne propasti“. Pravoslavna crkva, kao „prva među jednakima“ na čelu sa Svetom Vaseljenskom crkvom, najoštrije osuđuje i anatemiše

crkveni raskoš, uzurpaciju crkvene vlasti, prevrate, nanošenje bilo kakve štete crkvi kojoj pripada svešteno lice, nedolično ponašanje, gaženje svete zakletve i druge prestupe koji se smatraju kao izdajom crkve.

Mitrofan Ban ne samo što nije imao ovlašćenje da prihvati i potpiše „ujedinjenje pravoslavnih crkava“, već to nije mogao učiniti ni Sveti Sinod Crnogorske pravoslavne crkve a ni Crkveni sabor, koji povodom odlučivanja u toj stvari nije nikada sazvan. Postupak Mitrofana Bana, dakle, bio je suprotan Ustavu Crnogorske pravoslavne crkve i suprotan načelima Vaseljenske crkve.

Mitropolit Mitrofan Ban nije mogao „otpisati“ autokefalnu Crnogorsku pravoslavnu crkvu, niti je regent Aleksandar – pa čak i da je bio i ustavni vladar Crne Gore – nije imao pravo da je „ukine“ i njenu organizaciju putem „prisajedinjenja“ inkorporira u organizaciju Srpske pravoslavne crkve.

Tvrđnje da je to pitanje kanonski i ustavno riješeno Ustavom Srpske pravoslavne crkve od 1931. godine, i Ustavom od 1947. godine, neodrživi su kao što su neodržive i pretpostavke na kojima su se ovi ustavi zasnovali.

Kako po kanonskom pravu Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve nije nadležan da bira mitropolita crnogorsko-primorskog, a episkopi se biraju ne samo za upražnjene eparhije crkve, to znači da sadašnja ličnost koja uživa dostojanstvo mitropolita crnogorsko-primorskog nije kanonski izabrana ni za episkopa, a kamoli za mitropolita.

Današnje nelegitimno stanje Crnogorske pravoslavne crkve je zaostatak prošlosti. Sada je ova crkva u stanju interegnuma, te otuda treba pokrenuti pitanje obnove kanonske i ustavne organizacije Crnogorske pravoslavne crkve, od strane ustavnih vršilaca vlasti u SR Crnoj Gori.

Ovo otvoreno pitanje utoliko je značajnije što se s pravom veoma akutno postavlja i pitanje legitimiteta Srpskog mitropolita

crnogorsko-primorske eparhije, pa i legitimiteta Srpske pravoslavne crkve da vodi sporove pred jugoslovenskim sudovima „štiteći“ interese Crnogorske pravoslavne crkve, jer je danas crkva odvojena od države, jer je proširenje Srpske pravoslavne crkve na Crnu Goru bio i ostao akt nasilja koji bi naša samoupravna socijalistička vlast kao anomaliju morala likvidirati.

II

Srpski mitropolit Crnogorsko-primorske eparhije, „zasniva“ „tužbu“ na vlasništvu nad Njegoševom kapelom na istorijskim podacima uglavnom korišćenim iz nepouzdanih izvora. U daljem izlaganju daćemo podatke o tome.

Njegoš je 20. maja 1850. godine, u Prčanju napisao testament (prilog prepis testamenta).

Između ostalog u Njegoševom testamentu, posebno je interesantna činjenica da sva njegova zaostavština pripada narodu crnogorskom, da ništa ne ostavlja crkvi, i nalaže da njegov nasljednik bude Danilo Stankov kojemu ujedno ostavlja i vladičanstvo.

Poznato je da Danilo nije izvršio Njegoševu oporuku. Umjesto da se zavladičio on se proglasio knjazom i postao prvi svjetovni gospodar Crne Gore iz dinastije Petrovića. Neispunjenju Njegoševog testamenta, Crnogorska pravoslavna crkva se nije protivila. U Njegoševom testamentu nema ni pomena o obavezama o sahrani. On nije unio u testament obavezu svojim nasljednicima da ga sahrane na Jezerskom vrhu.

Profesor Risto J. Dragičević u knjizi o Njegošu tj., poglavlju „Prenos Njegoševih kostiju na Lovćen“, na osnovu iscrpne istorijske građe, između ostalog kaže: „Iz ranijih mojih članaka vidi se, da su mnoga pitanja iz Njegoševog života nepouzdana i netačna i nađena u našoj istorijskoj literaturi. Naši se naučnici ne slažu ni u tome, kada je Njegoš podigao svoju kapelu na Lovćenu, pa čak ni u tome, kada su Njegoševe kosti prenesene

sa Cetinja na Lovćen. Sav moj trud da ta dva pitanja sigurno riješim ostao je uzaludan, jer ni u prvom ni u drugom pitanju nijesam pronašao nikakav podatak u dokumentima Cetinjskog arhiva. No, moj trud ipak nije bio sasvim bezuspješan, pa ću i ovim pitanjima posvetiti nekoliko redaka.

O podizanju kapele na Lovćenu razni pisci navode razne podatke, iz kojih se ne može ništa pouzdano kazati kada je podignuta. Protođakon Filip Radičević je bio rođen u Njegoševo vrijeme, i mogao se sjećati Njegoša, jer sam utvrdio iz novčanih knjiga Cetinjskog arhiva da je stupio u crkvenu službu 1858. godine. On sam kaže da je u svojim mlađim godinama ispitivao o Njegošu njegove savremenike, pa u svojim uspomename navodi i to, da je Njegoš 1847. godine izlazio na Lovćen sa rođacima i narodnim glavarima, te da je tom prilikom na Jezerskom vrhu uzeo jedankamen i rekao: „Draga braćo! Sa ovim kamenom postavljam temelj mojoj vječnoj kući!“. Po navodima koje daje Dragičević razni nješkošolozi su različiti u kazivanjima o datumu podizanja kapele na Lovćenu. I sam Medaković, koji je na Cetinju prvi put boravio od 1844. do 1848. godine u svom djelu Petar Petrović – Njegoš, poslednji vladajući vladika crnogorski, Novi Sad 1882. godine, st. IV, kaže „da je izlazio sa Njegošem na Lovćen kad je stavio svojom rukom osnovni kamen crkvi na vrhu Lovćena, koju je on sagradio i posvetio sv. Petru“, a u djelu Cetinje, crnogorska prestolnica, Novi Sad 1894. god. st. 12. je zabilježeno da je tu crkvu „podigao vladika 1846. godine“. Iz prednjeg se da sagledati da Medaković nije pouzdan u sopstvenom izlaganju, a pogotovu kada se ono uporedi sa ostalim Njegoševim biografima i kazivanjima Njegoševih savremenika. To dovodi u sumnju tačnost Medakovićevog saopštenja o poslednjim Njegoševim porukama i obavezi koju je navodno u odluku amaneta ostavio Crnogorcima, pogotovu što Medaković nije tada bio u Crnoj Gori, jer je Cetinje, kako smo već naveli, napustio 1848. godine, iako se „tužba“ zasniva na ovim podacima.

Medakovićeve interpretacija Njegoševog testamenta glasi:

„Ja hoću da me sahranite u onu crkvu na Lovćenu. To je moja posljednja želja koju od vas ištem, da je ispunite, i ako mi ne zadate božju vjeru, da ćete tako učinit, kako ja hoću, onda ću vas ostavit pod prokletstvom, a moj posljednji čas biće mi najžalasniji i tu moju žalost stavljam vama na dušu“. (Dr Ljubomir Durković „Istorija Njegoševe zadužbine na Lovćenu“).

U knjizi „Njegoš – život i rad“, Beograd „Narodna knjiga“ 1953. god. st. 57. opisujući zadnje časove Njegoševog života Božidar Kovačević je zabilježio „Prilazi mu duhovnik, priprosti crnogorski kaluder: Nijesi ti dostojan da mene pričešćuješ, veli mu Njegoš i uzima putir iz njegovih ruku da se sam prekrsti.

Posljednje časove proveo je sa rođacima i glavarima. Govorio im je mirno o svojoj smrti i ukopu: „Evo me na ždrijelu vječitog doma... Kopajte me u Lovćenu kod nove crkve“. U patrijarhalnom i herojskom svijetu smrt se ne krije od samrtnika i brat Đorđije mu odgovara da ga ne mogu sahraniti na Lovćenu: „Ti znaš kakvi su Turci, veli on, mogu poslat koga da ti glavu posiječe, pa kud onda naša bruka i grdilo“.

Stoji činjenica da je Njegoš za života sebi odredio mjesto vječnog pokoja, a ono se nalazi na lovcenskom Jezerskom vrhu. Nesporno je da je na tom mjestu sagradio građevinu, koju pisci različito nazivaju: grobnicom, kapelom, kapelicom, crkvicom, crkvom spomenikom, mauzolejom. Takođe je nesporno da, iz objektivnih razloga, Njegoš nije mogao biti sahranjen 1851. godine na Lovćenu i da je prenos kostiju izvršen tek za vlade knjaza Danila 1855. godine.

Ta građevina koju je Njegoš podigao na Lovćenu, faktički je bila njegova grobnica. Takođe se pouzdano zna da je bila sagrađena od običnog lovcenskog kamena, bez ikakvih unutrašnjih ukrasa osim što je u njoj bio Njegošev grob zatvoren sa dvije velike kamene ploče. Prema arhitektonskim anterijerima riješenjima ta prva građevina, po pravoslavnom crkvenom pravu nije mogla

biti crkva, tj. hram, osvještanu javno mjesto gdje se bog slavi i veliča, gdje se vjernici sakupljaju „da budu učesnici spasonosnih istina i darova, koje im daju od I. Hrista određeni organi“. Pravoslavno crkveno pravo to ne predviđa, a ni u literaturi nema pomena o tome da je Njegoš ili ma koje drugo svešteno lice izvršilo osveštenje mjesta na Lovćenu za koje je Njegoš rekao „ovdje neka mi bude vječni dom“.

Ako se pak radi o kapeli, koja se poistovjećuje s crkvicom, onda je ona morala biti osvještanu. To međutim nije učinjeno. Ni u ovom slučaju ne radi se o svetom hramu jer nema nigdje pomena u izvorima o činu osveštenja.

Ako se radi o kapeli, kako najčešće nazivaju Njegošev nadgrobni spomenik, onda ona nije opšteg karaktera, već ima specifičnu namjenu – nadgrobne kapele. S druge strane, ako se usvoji naziv: Kapela onda ona na Lovćenu je nadgrobnog tipa.

Nad kapelama u privatnom vlasništvu crkva nema nikakvih prava. Takva je Njegoševa, jer ona nema obredsku namjenu. Ona stoga nije vlasništvo crkve, već dinastije Petrovića. Sličan je primjer i sa Oplenačkom kapelom.

Bilo da je u pitanju privatna ili crkvena, kapela mora biti nekom svecu posvećena, jer to je njeno ime i kanonska slava. Tako je i lovćenska kapela, prema nepouzdanim podacima posvećena Sv. Petru. Iz podataka koji se čuvaju u Državnom arhivu u Zadru vidi se da su Austrijanci pažljivo pratili Njegošev život i rad, pa i to, kojem će se svecu posvetiti. Oni su pogađali da li će je posvetiti Svetom Petru cetinjskom ili Svetom Luki ljubotinjskom. To upućuje na pretpostavku i ukoliko je bila nekome posvećena njegova kapela, to je bilo učinjeno samo radi njenog imena.

Ako je kapela privatna ona nema nikakve svrhe i može je srušiti onaj ko je naslijeđuje. Prema tome, u ovom slučaju, vlasnik kapele je državna vlast, koja je naslijedila vlast. Samim tim što se je Njegoš izdvojio iz kruga manastira, gdje mu mjesto

sahrane kao mitropolitu izričito pripada, napravio je ličnu kapelu, tj. nadgrobni spomenik kao gospodar ili genije.

Na osnovu dosadašnjih izučavanja može se ustanoviti da je Njegoš odlučio da bude sahranjen na Lovčenu. To potkrepljuje i Ljubomir Nenadović, koji bilježi: „Tu je vladika neko vreme čuteći stojao. Ko zna kakve su ga misli tog trenutka zanimalo. Najednom je kucnuo štapom o kamen i rekao: „Kad umrem, ovdje ćete me zakopati“. Vojvode što su bile oko njega začuđeno, zagledaše se; to je protiv crkvenog i narodnog običaja da njegov grob leži u planini, u pustinji. Svaki se episkop sahranjuje u svojoj crkvi. Poslije kratkog ćutanja upitaju ga „Zboriš li to ozbiljno gospodaru?“ Vladika opet kucne štapom o kamen i ponovi „Kad umrem, ovdje će te me zakopati“. Više se o tome nije govorilo. Crnogorci su ispunili njegovu želju“.

Iz izloženog se da zaključiti da se u ovom slučaju isključivo radi o nadgrobnom spomeniku, tj. mauzoleju, kojeg je sebi sagradio Njegoš za života. Samim tim što ga je podigao, to je Njegoševa zadužbina.

Njegoševi posmrtni ostaci počivali su u njegovoj zadužbini od 1955. do 1916. godine.

Za vrijeme okupacije 1916. godine, po naređenju austrijskih vlasti ondašnji Mitropolit Mitrofan je odredio svoje zastupnike pri ekshumaciji i prenosu Njegoševih kostiju (Dr Lazara Tomanovića, pretsjednika Velikog suda, Mihaila Popovića, državnog savjetnika u penziji, Sima Martinovića, svještenika i Ivana Kaluđerovića, đakona).

Njegoševe kosti su tada prenesene i sahranjene u cetinjski manastir. Prilikom vađenja Njegoševih kostiju nađena su i dugmad sa odežde u kojoj je Njegoš bio sahranjen. Neka od njih su bila izrešetana gromovima, koji su udarali u kapelu za vrijeme oluja. Ni sve kosti nijesu bile iskopane tada i odnešene na Cetinje. Lazar Matković, tada austrijski oficir, docnije srpski poglavar u Duvnu uspeo se sjutradan poslije ovog događaja sa svojim pisarom i

jednim zastavnikom (obojica Česi), na Jezerski vrh da vidi kako je razrušen grob pjesnika Njegoša. „I čim je Matković skočio unutra našao je jedan kralještak, koji je virio iz zemlje. Kostur vladike Rada bio je rasut. Prekopavši gnjilu zemlju, ti ljudi nađoše sa otpacima drveta – petu i zatiljak pjesnika, i vladara velikog kao bog.

Tri kosti ponijeli su iz groba.

Tri kosti koje bi bile ostale tamo rasute i oskrnavljene, uvrijeđene i izgubljene“.

Matković ih je čuvao kao svetinju i poslije oslobođenja uputio ih Mitropoliji na Cetinju. Iza oslobođenja posjetila je Lovćen Jelena Lazarević, profesor iz Beograda. I ona je našla u Njegoševom grobu jednu kost koja je takođe predala Mitropoliji.

Zahvaljujući ovim ljudima Njegošev kostur se tek poslije 1921. godine ponovo cjelovit našao u Cetinjskom manastiru.

Svjesna nečuvenog vandalizma Austrija je željela da sve to ispravi. U Cetinjskim novinama broj 212. od 5. oktobra 1918. godine Okupatorsko oružano zapovjedništvo izdalo je ovu objavu:

„Urudžb. zap. br. 7888. B. A. 573

Obnova Kapelice Jezerski vrh.

Objava

C. I Kr. okružno zapovjedništvo na Cetinju namjerava temeljem odluke V.g.B.A. 2240 u kratkom vremenu kapelicu Jezerski vrh temeljito obnoviti. Topogledni poslovi (radi se u glavnom o zidarskim radovima) izdati će se putem javne jeftimbe.

Poblži uvjeti za izdanje toga posla mogu se saznati u građevnom uredu potpisanog zapovjedništva.

Cetinje, 20. avgusta
1918. godine

C. i kr. okružno zapovjedništvo
Letz. pukovnik.“

Mitropolit Mitrofan je na ovu objavu uložio protest, jer „saglasno crkvenim kanonima nikakve obnove na crkvama ne mogu se činiti bez sporazuma i blagoslova nadležnog arhijereja“.

Tako „zahvaljujući“ mitropolitu do obnove Njegošve grobnice nije došlo iako je ona tada mogla zadržati isti oblik, formu i biti potpuno dovedena u prvobitno stanje sa istim materijalom koji se nalazio tu na dohvat poslije njenog oštećenja (vidi prilog fotografija kapele na Lovćenu iz 1925. godine prije podizanja nove kapele). Nakon oslobođenja jugoslovenskih zemalja poslije Prvog svetskog rata došlo je do njihovog „ujedinjenja“. Drug Tito je rekao u referatu na V kongresu KPJ: „U Crnoj Gori i Hrvatskoj došlo je do jakog otpora protiv takvog nacionalnog ujedinjenja; taj otpor bio je u krvi ugušen kako u Crnoj Gori, tako i u Hrvatskoj.“

Crnogorski narod ugnjeten, obespravljen, iznevjeren pružio je otpor takvom „ujedinjenju“. Nakon tog „ujedinjenja“ bila je pokrenuta i akcija o obnovi spomenika velikog Njegoša, u prvom redu iz pijeteta prema njegovoj nacionalnoj veličini. Na Njegušima je na primjer formiran Odbor za obnovu i restauraciju Njegoševe kapele na Lovćenu. Svakako to nije odgovaralo „ujedinjenju“, oni nasiljem rastjeruju taj odbor, prisvajaju Njegoša i prisvajaju ideju da oni – „ujedinitelji“ obnove Njegošev grob.

Godine 1920. Mitropolit Gavriilo na Svetom arhijerejskom saboru Srpske pravoslavne crkve pokreće akciju za obnovu Njegoševe grobnice s tim u vezi prihvaćen je njegov predlog da se formira odbor od crkvenih i građanskih predstavnika.

U februaru 1921. godine osniva se Državni odbor, kojemu je u prvom redu bio zadatak, da nađe potrebna sredstva, dok se ovaj posao završi. Odbor je postojao sve do 1925. godine, ali nije ništa preduzeo. Potrebna su bila ogromna sredstva, Odbor ih nije mogao stvoriti i tako je pitanje prenosa vladinih kostiju i izgradnja mauzoleja ostavljena za bolja vremena. Vjerovatno ova

„bolja vremena“ trebalo je čekati još dugo da nije preuzeo inicijativu u svoje ruke Aleksandar Karađorđević. On se obratio Ivanu Meštroviću sa željom da napravi to veliko delo. Po želji kraljevoj Meštrović je napravio projekat tadašnjeg mauzoleja.

„Ali je proračun za gradnju kralju bio odviše velik, pa je za sada odustao od namjere da ovaj spomenik dâ podići na Lovćenu. Tako će zamisao umjetnikova ostati za sad, a možda i za uvijek na hartiji“, (komentariše jugoslovenska štampa iz 1924. i početka 1925. godine); vidi Novu Evropu od 1. januara 1925. godine.

Niko se tada nije protivio kraljevoj namjeri podizanja mauzoleja na mjestu stare kapele. Ali pošto nijesu bila obezbijedena sredstva i ideja Meštrovićeva se nije pretvorila u stvarnost. Kralj Aleksandar je onda pristupio brzopletom rješenju. Odlučio je da se umjesto mauzoleja podigne kapela, koja bi podsjećala na nekadašnju, ali je uz to odlučeno da se ukloni svaki trag nekadašnje kapele koju je sam Njegoš sazidao (vidi prilog fotografiju bivše Njegoševe kapele). Tako se kralj Aleksandar „odužio“ velikom pjesniku. Po njegovom nalogu iznad vrata isklesane su u kamenu ove riječi: „U ime oca i Sina i Svetog duha Amin. Mi Aleksandar I. Kralj Srba, Hrvata i Slovenaca, praunuk Karađorđa Petrovića vođe i početnika oslobođenja Srbije, unuk Knjaza Aleksandra Karađorđevića a sin Kralja Petra I Velikog Oslobodioca i Ujediniooca našeg naroda i Knjeginje Zorke Petrović-Njegoš, obnovismo ovaj sveti hram, koji je na Lovćenu blizu Cetinja podigao i za vječnu kuću odabrao slavni naš predak Petar Petrović-Njegoš, vladika i gospodar Crne Gore, poklonik heroju topolskom Karađorđu, besmrtni apostol i vesnik jedinstva našeg naroda, a koji bi godine 1916. razoren u ratu za oslobođenje i ujedinjenje. Neka je mir pepelu Petra II Petrovića – Njegoša i neka je slava njegovom velikom imenu. Njegov sveti blagoslov neka se izlije na naš dom i naš narod kroz sve vjekove. Amin.

Na Lovćenu, 21. septembra 1925. godine“. Grobnica je napravljena o kraljevom trošku, u čast rođenja njegovog sina prestolonaslednika Petra.

Sa kakvom neodgovornošću i nepoštovanjem je rađena današnja kapela, dokazuje ovaj odlomak iz Memoara umjetnika Uroša Predića, koji je ukrašavao njenu unutrašnjost:

„God. 1925. imao sam čast da svojim slikama ukrasim nadgrobnu kapelu našeg najvećeg pesnika na vrhu Lovćena. Predviđeno je četiri lokalna sveca: Sv. Vasilije Ostroški, Sv. Petar Cetinjski, Sv. Stevan Piperski i Sv. Jovan Vladimir. Sem toga u apsidi oltara Isus Pantokrator.

Na zaravni bio je logor jednog odreda pionira koji su imali da na brzu ruku pretvore vratolomnu kozju stazu: u primitivne stepenice, da bi stari patrijarh, dvor i cela pratnja ka Njegoševim kovčegom mogla da se uspenje do vrha. Kad sam sa svojim stvarima stigao do kapele, zateče me sve zakrčeno, jer su po srpskim običajima svi završni poslovi odlagani do krajnjeg roka. Ni vrata, ni prozora, pod razoren, da bi keramičari postavili svoje pločice. Grede i daske su se izukrštale, te jedva unesemo moje mramorne slike, i pokušavamo uzalud, da ih uklopimo u uramljenja za njih stvorena. Ali slike ne mogoše da uđu, mada su rađene po „tačnim“ mjerama dobivenim i kontrolisanim od stručnih odgovornih lica. Moramo mramorne ploče da suzimo sa gubitkom vremena. Petu sliku, Pantokratora, imao sam da izradim takođe kajmovim bojama na zidu u apsidi, teskobnoj i zakrčevoj skelom. Radio sam toplo obučen, sa kapom preko ušiju zbog strahovite promaje, dok je jedan cetinjski firmopisac ispisivao bibliške reči na dnu tambura koji nosi kube. Bio je epileptičar, i na bedu stiglo ga zlo, te on prospe crnu kajmovu boju i uprska zidove. Srećom moje slike nisu još bile namještene. Da bi vrtlog bio što veći, dođoše i staklari da nameste prozore, a sutradan stiže još jedan transport; velika mramorna ploča sa reljefom Sv. Đorđa na konju, od vajara Lukića, kojoj je određeno polukružno polje

iznad ulaza. Reljef nije mogao da uđe u svoju nišu, koja se nije mogla proširiti. Da se reljef izradi nanovo, nije bilo vremena, a i ko da snosi štetu? Drugo nije bilo, već moraše od ploče otkloniti duž cijele pravolinisne baze 10 cm, te tako odsjekoše konju noge ispod koljena, a od aždaje ostadoše samo gore povijeni delovi glave i rep. Preko ove vrlo nemile stvari prešlo se ćutke“. Kapela je izrađena od lovćenskog kamena, pa i krov je sam od kamena. Vrata su od bronzе, preko njih je krst i inicijali vladike Rada (P.P.) i dva orla... U sredini kapele visi teški polijelej od bronzе s Kraljevim monogramom.

Oblik i veličina kapele su izmijenjeni: nova kapela nije čak ni podignuta na temeljima stare. Prostor oko kapele je mnogo proširen, podzidan i obzidan zidom od iste vrste kamena, od koga je napravljena i sama kapela.

Kamen je korišćen iz kamenoloma otvorenog na samom vrhu, što u mnogome i danas šteti njegovom prvobitnom izgledu (uvid moguć na licu mjesta). I tako je sve to ostalo do današnjih dana. Ovdje posebno valja napomenuti: kada je otpočela izgradnja zadužbine Kralja Aleksandra vjerski velikodostojnici nijesu izvršili osvećenje mjesta kako to nalažu kanoni za izgradnju crkava i hramova, bar o tome nema pomena u literaturi i žurnalistici koja bilježi izgradnju Aleksandrove zadužbine na lovćenskom vrhu.

21. septembra 1925. godine izvršeno je prenošenje Njegoševih kostiju iz Cetinjskog manastira u novosagrađenu kapelu na Jezerskom vrhu. Ovom prenosu prisustvovao je lično kralj Aleksandar sa svojom svitom. Taj dan proglašen je za državni pravznik. „Budući da je kraljevska vlada, naređenjem broj 2081 od 23. februara 1925. godine izrazila želju da ove svečanosti ne budu u znaku lokalnog karaktera, već naprotiv, širokih državno-nacionalnih i kulturnih manifestacija, čast mi je učiniti predlog da svečanosti prenosa kostiju Petra Petrovića-Njegoša, vladike Rada – sa Cetinja na Lovćen, zbog velike važnosti, izvoli oglašiti za državnu svečanost.

I u tom cilju čast mi je predložiti da se ova svečanost obavi 21. septembra 1925. godine.

Program svečanosti u kome pravcu ona bude pripremljena, s obzirom na svoj društveno-politički i nacionalno-kulturni značaj, kako i angažman državne Srpske crkve, da pripremi Ministarstvo Vjera“.

Pošto je završen govor, izlazi pred Kraljem Mitropolit Dožić u ime pravoslavne crkve i naroda iz Crne gore i kaže: „Blгодарimo za divnu zadužbinu, koju je podigao svome neumrlom pretku Vladiци Radu i za sva dobra, koja čini Srpskoj crkvi i narodu“.

Nj. V. kralj odgovara G. Dožiću „Visokopreosvešteni, predajem vam u amanet moju zadužbinu i kosti slavnoga Njegoša, da ih i dalje čuvate“ (vidi spomenicu st. XXXVI). Prema tome, jasno i nedvosmisleno se vidi da sadašnja kapela na Lovćenu nije zadužbina Njegoševa, da to nije ona koju je Njegoš sebi sagradio, već da je to zadužbina kralja Aleksandra Karađorđevića. To isto se može vidjeti iz govora pretsjednika cetinjske opštine Toma Miloševića, koji takođe zahvaljuje kralju na zadužbini, (Vidi Spomenicu).

Pošto je Nj. V. Kralj sa Mitropolitom crnogorskim spustio kovčeg u sarkofag, održan je svečan prijem. U isto vrijeme, kada je u sarkofag spušten komadić svilene Njegoševe odežde, koji je nađen pri otkopavanju stare kapele, pristupa Nj. V. Kralj i spušta u sarkofag albansku spomenicu koju otkopča sa svojih grudi. Za ovim zaključava kovčeg Mitropolit Crnogorski i pečati ga pečatom svoje Mitropolije, a maršal Dvora đeneral J. Damjanović pečatom Kraljevine.

Zatim Mitropolit Dožić, predaje ključ od kovčega Nj. Veličanstva Kralju, koji mu ga vraća s riječima: „Vama ga predajem“.

Ako je Aleksandar Dožiću predao ključ od kovčega, to nikako ne znači da mu je predao u svojinu kapelu koju je podigao on kao suveren iz prvenstveno političkih razloga s državnim parama.

Isto tako iz riječi „predajem Vam u amanet moju zadužbinu“ ne može se zaključiti da je predao i vlasništvo crkve, jer u amanet se ostavljaju i ljudska stvorenja na zaštitu a to ne znači da ona onome kojemu se povjeravaju, ostaju u svojini. Uostalom, iz izloženog se vidi da Aleksandrova zadužbina nije crkva već nadgrobnni spomenik otuda kapela nije crkvena već državna svojina o čijem se održavanju i zaštiti staraju državni činioici.

Ustaljeno je pravilo da ključeve od crkava drže crkveni zastupici dok ključ od Kapele na Lovćenu do dana današnjeg, čuvala su isključivo civilna lica. Naprijed smo opisali obim volumen itd. Aleksandrove zadužbine na Lovćenu kao i urezani tekst Aleksandrove posvete zatim detalje u kapeli i opis vrata. Tome još treba dodati:

Preko bronzanih vrata su krst i inicijali „PP“ kao i dva orla. U apsidi je nekada bila freska Hrista koji blagosilja, koja je tokom drugog svjetskog rata, kada su Italijani bombardovali kapelu uništena. Ispod freske su likovi četvorice crnogorskih svetitelja: Sv. Jovana Vladimira, Sv. Vasilija Ostroškoga, Sv. Petra Cetinjskoga i Sv. Stevana Piperskog, - umjetnički rad slikara Uroša Predića. Lijevo od apsida uzidana je mermerna ploča s Njegoševim likom koju su darovali Njeguši Njeguškom odboru za obnovu kapele koji je bio pod pritiskom vlasti raspušten. To je bio neke vrste „kompromis“ vlasti – „ujedinitelja“ sa crnogorskim narodom. Unutar u kapeli upisani su ovi Njegoševi stihovi: „Blago tome, ko dovijek živi – imao se rašta i roditi“; „Vječna zublja, vječne pomrčine – nit dogori niti svjetlost gubi“. U sredini kapele visi teški polijelej od bronzne s kraljevim monogramom. S desne strane u crkvi je Njegošev sarkofag. Na njemu je između dvoglavog orla dom Petrovića – Njegoš, urezao ime Petar II Petrović – Njegoš. Sa strane su neka crkvena obilježja, a iznad je u mermernom vijencu utisnut mozaik u boji sa likom Njegoševim – rad Uroša Predića. Sarkofag je napravljen od vještačkog kamena.

Prema tome, svi ovi podaci u enterijeru sadašnje kapele ustvari simbolizuju znake države i ktitora, što je takođe dokaz da nije u pitanju crkvice, sveti hram u kanonskom smislu, kako kapelu na Lovćenu želi da prikaže Srpska pravoslavna crkva.

Najraniji podatak o vlasništvu Lovćena imamo u Cetinjskom Hrusovolju.

Na strani 34, ovog spisa na margini je zabilježeno: „Međa lovćenska šta je crkvena, i bosturska i bajička“. Ispod takođe na margini, zabilježena je u napomeni: „Ovu granicu na Presjeku, slomi prokleti Marko Markov od Bajica“. Ispod ove napomene stoji „a od loza sedma, uz napomenu“, sa sijenom i njihove crkvene na Presjeci da se dade crkvi četvrta. Malo niže, na istoj strani, piše: „I pored te granice bi mnogo krvi prolito među Cetinjanima i Njegušima“. (Ljetopis Cetinjski, Cetinje, 1962. godine izdaje C. N. B. NR Crne Gore i Društvo bibliotekara NR Crne Gore – Cetinje, strana 12.)

Dakle, iz ovoga se vidi da Jezerski vrh nikad nije bio crkvena svojina. To je bilo bratstvenički komun Njeguša, u kojem je svaki plemenik imao jednako pravo na idealni duh. Još bliže to je bio komun plemena Njeguša. U vrijeme stare Crnogorske države Jezerski vrh tretiran je kao dvorsko dobro. Njegoševu kapelu održavao je Crnogorski dvor. Kralj Nikola je davao naknade mještanima Njeguša koji su vršili sitnije intervencije i čuvali ovaj spomenik. U vrijeme bivše Jugoslavije Lovćenski vrh tretiran je kao državna svojina. Danas on se vodi kao društven imovina a po uvođenju katastra u Opštini Cetinje, takođe se vodi kao opštenarodna imovina na parcela br.

Prvobitnu kapelu na Lovćenu, sagradio je Njegoš-vladar, gospodar Crne Gore od državnog novca. U vrijeme bivše Crnogorske države, kako je navedeno, ovu kapelu čuva i za čuvanje plaća naknadu Crnogorski dvor, tj. država.

Za vrijeme posljednje okupacije o kapeli se brinuo Savo N. Radonjić, odnosno njegova žena Zlatana kada je Savo odveden u ropstvo.

Poslije rata u oslobođenoj zemlji kapela je zaštićena zakonom, a brigu o njenom održavanju preuzela je na sebe socijalistička društvena zajednica. U početku brigu nad tim arhitektonskim, kulturno-istorijskim objektom vodi Zavod za zaštitu spomenika kulture neposredno. Zavod ga je svojim rješenjem ustupio opštini Cetinje da bi ga ova kasnije povjerila na upravljanje Njegoševom muzeju u Cetinju, odnosno Ustanovi „Muzeja Cetinje“ u Cetinju.

Zbog svoga značaja, prirodnih ljepota i dr. Lovćen je proglašen nacionalnim parkom, što je utvrđeno zakonom pa je uslijedila nacionalizacija čak i nekih privatnih posjeda na lovčenskim padinama.

Početkom 1943. godine italijanska okupaciona sila smatrajući da je kapela utočište partizana, bombardovala je istu topovskim granatama koje su ispaljivane sa platoa iznad Cetinjskog manastira.

Cetinjski rodoljubi – građani i omladina, i pored toga što je bio rizik, uložili su energičan protest kod italijanskog okupacionog komandanta, guvernera, Pircija Birolija, od kojeg su zahtijevali da se prestane sa bombardovanjem kapele na Lovćenu.

Iako su topovi ispaljivani sa platoa iznad manastira, odnosno iako je to pa i pratio mitropolit crnogorsko-primorski Joanikije Lipovac, koji je tada bio uticajan kod italijanskih vlasti i koji je držao propovijedi citirajući Njegoša u stilu „trijebimo gubu iz torine...“ (misleći na komuniste), nije intervenisao niti da sačuva kapelu niti da sačuva Njegoševe kosti u njoj. Glas Crnogorca, iz tih dana, bilježi izvinjenje italijanskih vlasti, koje je uslijedilo poslije intervencije građana Cetinja i omladine, a u kojem se navodi da su nekolike granate slučajno pogodile kapelu i oštetile je. Mada je kapela zaista bila dosta oštećena, (pogođena je bila sa dvije topovske granate) niko u to vrijeme nije pokušao da to spriječi, a najmanje Mitropolija crnogorsko-primorska.

Odmah nakon oslobođenja, narodna vlast je izvršila građevinske intervencije na kapeli i dovela u prvobitno stanje s tim što ta intervencija nije vršena u enterijeru kapele, pa je tako uništena freska Hrista Pantokratora, a mermerne ploče – radovi Uroša Predića – šarafima su pričvršćene za svoja ležišta na unutrašnji zid kapele.

Prilikom proslave 100-godišnjice Njegoševe smrti 1951. godine formiran je Državni odbor za proslavu ovog jubileja. Između ostalog Odbor je odlučio da predloži Vladi Crne Gore da crnogorski narod ostvari želju pokoljenja i svom velikanu podigne dostojan spomenik na lovčenskom Jezerskom vrhu. Odbor je tada raspisao konkurs za idejni projekt spomenika i obratio se najpoznatijim skulptorima u zemlji da na njemu učestvuju. Rezultat ovog konkursa nije bio zadovoljavajući, jer iako je u prispjelim radovima bilo interesantnih zamisli ipak ni jedan od njih nije u potpunosti zadovoljio da bi se pristupilo njegovoj realizaciji, (u jubilarnom broju časopisa „Stvaranje“ za jul-avgust 1951. godine, su reprodukovane skice ovih rješenja.)

Poslije ovog, ondašnja vlada Narodne Republike Crne Gore u čije ime je istupao njen pretsjednik Blažo Jovanović, odlučila je da se obrati vajararu Ivanu Meštroviću, čovjeku koji je mnogo vremena posvetio studiranju velikog pjesnika, s molbom da se prihvati izrade mauzoleja Njegošu, koji će se postaviti na lovčenskom Jezerskom vrhu.

Tadašnji ambasador FNRJ u Vašingtonu, Vladimir Popović, po nalogu Crnogorske vlade i njenog predsjednika Blaža Jovanovića, nekoliko puta obilazi vajara Meštrovića, s kojim vodi usmene razgovore i uručuje mu prepisku Crnogorske vlade po tom pitanju.

Meštrović je ovu molbu primio sa zadovoljstvom i odmah odgovorio da će da radi spomenik jer „kad je riječ o Njegošu, ja se neću i ne mogu oglušiti. Tako je na red ponovo oživjela stara umjetnikova ideja o podizanju mauzoleja na mjesto kapele na

Lovćenu. Njegov idejni projekat spomenika prihvatila je crnogorska vlada. U pismu predsjedniku vlade Crne Gore, Blažu Jovanoviću, pošto je podvukao da će spomenik „najvećem sinu Crne Gore, koji je ponos i svima nama ostalima“ raditi u duhu Njegoševih inspiracija, a to su „pravda, sloboda i dostojanstvo čovjeka i naroda“, Meštrović dalje piše: „Kako ste vi imali dobru intuiciju da ću se ja rado odazvati da načinim spomenik Njegošu, tako se, i ja vidim, nijesam prevario, da ćete vi prihvatiti moje sugestije, da spomenik treba da bude osamljen, kao što je i on bio osamljen od običnog, svakidašnjeg. Da me ne razumijete krivo, on se nije osamljivao što bi bio indiferentan prema malom i svakidašnjem, nego što je želeo da se i to malo svagdanje podigne u veću visinu. Nije meni ni onda, kao ni sada lebdeo pred očima vladika Rade, ni vladika Crne Gore, već pjesnik Njegoš, koji je svojim intelektom i pjesničkim darom sakupio i dao umjetničku formu vijencu filozofije i duhovnosti naroda Crne Gore. Ja sam ga tada zamišljao s orlom, a čini mi se da ću i sada ostati pri tome, jer „Orao gnjezdo vrh timora vije“ kako to reče njegov duhovni drug Mažuranić na hrvatskoj strani.

Vi se vidim slažete da spomenik bude u formi mauzoleja, kao što sam ga i ja prvi put zamišljao, a njegova bi figura bila centar i jedini ukras građevine unutra. Koliko se sjećam tada (prije rata) sam bio na ulazu metnuo u obliku svinga ovnove, što mi se je činilo kao podesno da se podvuče brdski karakter sredine u kojoj je nikao. Da li to treba da se ponovi i na ovom projektu, to, za sada, ne mogu reći, jer će to ovisiti o karakteru arhitekture. Ne mislim da bi bilo podesno da se bi to narušivalo njegovu usamljenost, a s druge strane, jer nikakve ilustracije iz njegova djela ili iz narodnih pjesama, ne mogu da predstavljaju viziju jednog čovjeka njegova formata, koja nadilazi i samo djelo koje je ostvario.

Mislim da će vam iz ovoga što sam iznio biti jasna idejna strana spomenika kako ga ja zamišljam“.

Pošto se Meštrović, i pored sve opterećenosti, odmah prihvatio rada na idejnom projektu, to mu je bio upućen elaborat njegovog starog projekta, koji je nađen u njegovoj kući u Zagrebu, zatim fotografija Njegoševih portreta i druge slike, kao i snimak terena i podaci o lovčenskom kamenu.

Od tada su učestale prepiske između umjetnika i crnogorske vlade i nikada nije došlo do nesporazuma, jer je sve vodilo ka veličanstvenom ostvarenju. Meštroviću se ostvario životni san, Slobodna Jugoslavija mu je dozvolila ono o čemu su ga godinama vješto obmanjivale režimske vlasti stare Jugoslavije. Zato je on, sa puno zanosa, ponovo prišao velikoj temi. Punih 8 mjeseci je u Sirakuzi radio na izradi projekta mauzoleja, u zajednici sa svojim radnikom arhitektom, Haroldom Bilinićem, koji mu je pomagao u razradi arhitektonskih rješenja.

Ljubav prema Njegošu stvorila je vajarsko remek djelo, veličanstvenu poemu, koju je još samo trebalo isklesati u granitu i postaviti na Lovćenu. Meštrović je završio svoj posao i gipsani gorostas je upućen preko Okeana. Što se naknade za veliki uloženi rad tiče, veliki vajar predsjedniku vlade, Blažu Jovanoviću, piše: „Honorara ne bih tražio nikakva osim kriške sira ili pleće od ovna. Taj moj posao bi bio, kako Francuzi kažu „hommage“ pjesniku i narodu koji ga je rodio“. Tako je izrađen mauzolej djelo velikog vajara – velikom pjesniku i uzajamni dar njih oba pokoljenjima. Posao kopiranja tj. prenošenja povjeren je Meštrovićevom učeniku i poznatom vajararu Andriji Krstuloviću, koji je uspješno obavio taj težak zadatak. Koliko je u tom uspio vidi se iz izjave samog Meštrovića novinarima za vrijeme boravka u domovini 1959. godine: „Annrija je to radio sa mnogo pažnje i ljubavi... a oront je, znate, tvrdi materijal. Njegov rad na Njegošu je iznad onoga što rade reproduktivni umjetnici...“. A i sam Krstulović je govoreći o ovom naglasio: „Mnogo je ipak lakše umjetniku kad nešto radi po svojoj zamisli. Reprodukcijska ideja drugog umjetnika kao što je Mešter.

Ali, sama tema i povjerenje koje mi je Mešter poklonio ulili su mi pouzdanja i vjeru u uspjeh“.

Od kako je cio taj posao završen prošlo je punih 12 godina. Izrađeni kameni blokovi i drugi materijal za mauzolej iznešeni su pod samu lovcensku kapu na Ivanova Korita. Bilo je probijanje tunela na vrhu Lovćena. Sama skulptura spomenika smještena je u dvjema daščanim barakama koje se nalaze u dvorištu Državnog muzeja. Tu su i karijatide djeju Crnogorki.

Nadzor nad izvođenjem radova na izgradnji mauzoleja vodio je poseban Odbor sa svojom režijskom grupom. To tijelo fromirao je odbor Narodnog fronta NRCG. Radove je isplaživala režijska grupa, a iz sredstava budžeta Narodne Republike Crne Gore.

Kao i čitava jugoslovenska javnost, (jer sve ove događaje bilježi ne samo crnogorska već i jugoslovenska štampa) i Srpska pravoslavna crkva bila je obaviještena o čitavom toku ovih akcija i tada nije našla za shodno da se usprotivi.

Da je tada bilo dovoljno materijalnih sredstava Odluka Vlade Crne Gore bila bi izvršena, odnosno mauzolej po projektu i izradi Ivana Meštrovića bio bi postavljen na lovcenski Jezerski vrh, bez ikakvog otpora.

Posao oko izgradnje mauzoleja čekao je dalje; sredstva su priticala i skoro sav materijal bio je pribavljen. Međutim, 30. maja 1962. godine, uslijedio je jedan akt koji je privremeno obustavio poslove.

Sekretarijat Savjeta za kulturu aktom br. 01-638/2 od tog dana obavijestio je Odbor za podizanje Njegoševog mauzoleja na Lovćenu o sledećem: „Dostavljamo vam u prilogu izvod iz zapisnika sa sjednice Izvršnog vijeća od 19. maja 1962. godine koji se odnosi na zaključak Izvr. Vijeća po pitanju obaveza i troškova oko izgradnje Njegoševog mauzoleja na Lovćenu, - sa molbom na postupak. Molimo vas da Odbor za podizanje spomenika Njegošu upoznate sa prednjim zaključkom radi preduzimanja mjera“.

U tom zapisniku sa sjednice Izvršnog vijeća od 19. maja 1962. godine koji je u prilogu pomenutog akta dostavljen, stoji:

„Razmatrajući pitanje izgradnje Njegoševog mauzoleja u vezi proslave stopedesetogodišnjice Njegoševog rođenja koja će se održati 1963. godine, Vijeće je stalo na stanovište da ne postoje materijalne mogućnosti za dovršenje mauzoleja u predviđenom roku. Zato je Vijeće prihvatilo predlog Odbora za budžet da se radovi na izgradnji mauzoleja obustave na neodređeno vrijeme. U vezi s tim Vijeće je odlučilo da se ugovori koje je zaključio i Odbor za izgradnju Njegoševog mauzoleja storniraju, a da se obaveze koje proističu iz ugovora svedu na najmanju mjeru. Takođe je Vijeće zaključilo da se isplati dosadašnji utrošak sredstava za podizanje Njegoševog mauzoleja. O izvršenju ovog zaključka staraće se Odbor budžeta i Državni sekretarijat za poslove finansija“. Poslije komisijskog pregleda poslovanja, odobrena su jedino još sredstva za prenos gotovog materijala.

Dosadašnji utrošak sredstava za realizaciju ove velike zamisli dat sumarno je slijedeći:

U početnoj 1954. godini svega	511.238.-	st.	d.
U 1955. „ „	22.711.598.-	„	
U 1956. „ „	7.197.068.-	„	
U 1957. „ „	1.543.011.-	„	
U 1958. „ „	26.521.887.-	„	
U 1959. „ „	9.000.000.-	„	
U 1960. „ „	5.872.851.-	„	
U 1961. „ „	4.187.700.-	„	
U 1962. „ „	52.173.701.-	„	
U 1963. „ „	5.134.495.-	„	
U 1964. „ „	395.263.-	„	
U 1965. „ „	1.932.222.-	„	
U 1966. „ „	973.346.-	„	
U 1967. „ „	767.584.-	„	

Ukupno od 1954. i zaključno sa
31. decembrom 1967. godine 138.103.983.- st. d.
po tekućim cijenama.

III

Među prigovorima Srpske pravoslavne crkve protiv Meštrovićeva djela, posebno komično djeluju navodi: Pored Njegoševa groba nema mjesta „ženskim figurama“ – karijatidama koje predstavljaju dvije Crnogorke, jer je Njegoš, tobož, imao potpuno negativan odnos prema ženi! Uz bezbroj falsifikata Njegoševog ljudskog i pjesničkog lika, ovaj se zaista izdvaja svojom besmislenošću“ Navođenje kao „dokaz“ stihova: „ljudi trpe, a žene nariču“ i

Ćud je ženska smiješna rabota!
stotinu' će promijeniti vjerah
da učini što joj srce žudi,

s „konstatacijom“ da su „žene u spomeniku Njegoševu još smješnija rabota“, doista je toliko žalosno da mu se čovjek ne može ni nasmejati: Njegoš, je, naprotiv, imao uzvišen odnos prema ženi, kao čovjek, i kao pjesnik, i kao vladalac. Stih „ljudi trpe a žene nariču“ nije uvredljiv za ženu, već je nasuprot, pohvalan. Ljudi trpe muke i rane vječne borbe protiv neprijatelja, a žene „nariču“, tj. tuže odnosno pjesnički žale za izginulima, jer je naricanje vrsta tužbalice gdje tužilac u brzome ritmu izgovara stihove. Kad bi ljudi počeli da nariču, to bi značilo da ostave borbu i na grobovima izginulih pasivno kukaju nad svojom i narodnom nesrećom. A Njegoš hoće stalnu borbu koju prije svega, po prirodi stvari, mogu i moraju voditi ljudi!

Riječ „smiješna“ u stihu „ćud je ženska smiješna rabota“, u jeziku Crnogoraca više označava stvar čudnu, teško razumljivu, nego kategoriju smiješnog u smislu komike. Kad neko ne uspijeva da svojem sagovorniku objasni kakvu stvar, i ako mu se čini da radi jasno i razložno onda mu s čuđenjem kaže: „Što si smiješan čovjek, kako ne razumiješ!“, pri čemu je uvjeren u

njegovu sposobnost da to shvati i ne djeluje mu komično što nije odmah shvatio. Na toj semantičkoj razlici, na poliznačnosti pojma „smiješan“, Njegoš stvara stih kojim je htio reći da je ženska čud, odnosno priroda, teško razumljiva za čovjeka kad su u pitanju ljubavna osjećanja žene. Muškarac nema tako istančana i zamršena emotivna stanja u ljubavi kao žena, on ljubavi prilazi mnogo jednostavnije, pa stoga teško može shvatiti podsticaje i snagu ljubavnih pokreta u ženskoj duši, ustupke koje žena čini vođena ljubavlju. Ti stihovi mogu ići samo na štetu prirodnih i društvenih osobina muškarca. Da Njegoš nije mislio ništa loše o ženi, pokazuju i stihovi o Ruži Kasanovoj povodom čijeg postupka je i napisao ove stihove koje izgovara Tomaš Martinović:

Nijesam vi sve još iskazao
Kuku onoj duši zadovoljek
te je dala Ružu za Kasana
zatvorila vilu u tamnicu
jer je Kasan bruka nevaljala.
I čujte me dobro, Crnogorci:
trag po tragu meni poginuo,
da je bješe Srb in ugrabio,
ako hoćah glave obratiti,
ta nevolja kako me boljela!
Ema kad čuh e ode u Turke,
već kud kamo ne bi razmicanja,
no za njima u potoč pođosmo.
Na Simunji stigosmo svatove,
te ubismo obadva Alića,
i kroz Turske nesrećnu nevjestu.
Tu smo grdno obraz ocrnili
i od boga dio izgubili.

U osudi neljudskog tursko-muhamedskog odnosa prema ženi, koju izgovara serdar Janko, još jače je izražen Njegošev ljudski odnos prema ženi:

U njih nema nikakva vjenčanja,
no pogodbu nekakvu učine
kâ da kravu napoli predaju.
Oni ženu u čeljad ne broje,
no ih drže kâ prodano roblje.
Oni kažu: žena je čovjeku
slatko voće al' pečeno jagnje,
dok je takva neka je u kuću,
nije l' takva, sa njom na ulicu.

Jasno je onda zašto se Tomaš Martinović pokrenuo u poteč samo zbog toga što je ružu Kasanovu ugrabio Turčin, crnogorski krvnik, a da je ugrabio „Srbin“ tj. hrišćanin – ne bi na to htio „glave obratiti“.

Takva i slična „tumačenja“ Njegoševe pjesničke misli u odnosu na ženu pokazuju samo totalno neznanje tih „tumača“, njihovo elementarno nepoznavanje i nerazumijevanje Njegoševe poezije o kojoj toliko glasno govore. Nije istina da je žena u crnogorskom društvu bila obespravljena i ponižena. Naprotiv, ona je uživala poštovanje i potpunu zaštitu, nije smjela biti predmet uvrede ili krvne osvete; njen integritet je čuvao i bratstvenički i plemenski krvnik, pa je i štitio ako bi došao u takvu situaciju. No, na pitanje Njegoševa odnosa prema ženi i ljubavi vratićemo se kod razmatranja problema karijatiga u Njegoševu mauzoleju. Karijatide u Njegoševom mauzoleju koji je izradio Ivan Meštrović imaju izrazito specifičnu idejno-umjetničku funkciju. U antičkoj umjetnosti je karijatida, kao arhitektonsko-skulptorski

elemenat, nesumnjivo nastala pod uticajem helenske mitologije. Boginja zemlje i plodnosti je ženskog roda, izvori i mogućnosti održanja života od nje zavise, žene rađaju i obnavljaju život. Kao takva, ona u raznim transpozicijama ženskih likova nalazi mjesto u umjetnosti. Ako na svojoj glavi drži grede i krovne konstrukcije hrama, onda je to samo simbolično naglašavanje njene uloge kao izvora i trajanja ljudskog života. Crnogorska žena je na glavi nosila bremena, uključujući hranu, prah, olovo i drugu spremu za vojsku na ratištima. Pod ta bremena je uvijek stavljala na glavi maramu savijenu u kolut, kao podmetač da bi stvorila osnovu za održavanje bremena u ravnoteži i zaštitila glavu od neposrednog pritiska tereta. Ta žena je rađala i podizala braniče slobode, cijelog života nosila na svojoj glavi bremena. Kad ona simbolično nosi na glavi krov iznad Njegoševog groba, a predstavom vječnog koluta od savijene marame na glavi onda time samo umjetnički simbolično podržava onu funkciju koju je u životu imala, produžava svoj istorijski hod kroz društvenu svijest budućih pokoljenja crnogorskog naroda. Onaj kolut od savijene marame na glavi, ispod tereta, čini da ovdje lik Crnogorke u funkciji karijatide ima specifičnu nacionalnu i društvenu crtu, ulogu koja ovim karijatidama daje jedno potpuno novo idejno-estetsko značenje, novu umjetničku funkciju što je izdvaja iz klasičnog kontakta funkcije karijatide. One su ovdje realistički ukomponovane kao specifični dio specifičnog crnogorskog života. To više nije opredmećena mitska predstava u opštoj realnoj umjetničkoj funkciji određenog simbola, niti „nacionalizovani“ tuđi skulptorski elemenat, već umjetnički oživotvoren bitni elemenat crnogorske prošlosti. Dok nacionalna odjeća predstavljena na karijatidama, što je i ranije na raznim mjestima činio, samo donekle vezuje za prostor i vrijeme jednu opštu ideju, predstavu kolutova ispod bremena do na glavi ovih

Meštrovíčevih karijatida konkretizuju ih i osmišljavaju do autentičnosti. Kako onda ima smisla govoriti da „ženskim figurama“ nema mjesta na Njegoševom mauzoleju?! Da li je u pitanju „čuvanje“ i mrtvog Njegoša, kao mitropolita, od „ploti“ i „griješnih“ misli koje izaziva žena u čovjeku?

Sam Njegoš je najbolje pokazao kako je ljudski i prirodno, živo i bez trunčice primjene hrišćanske askeze i filistarskog lice-mjerja, gledao na ženu kao subjekt ljubavi. Osim navedenog mjesta o Ruži Kasanovoj, on u „Gorskom vijencu“ daje apoteozu ljubavi u snu Vuka Mandušića, u pjevanju poturičkih svatova. A pjesma „Noć skuplja vijeka“ je puna čistog i otvorenog ljubavnog zanosa, punog doživljavanja plotske odnosno erotske komponente ljubavi najvišeg intenziteta. Ona je napisana u prvom licu, a neko je, nakon njegove smrti, pokušavao da je „popravi“ u rukopisu izmjenom prvog u treće lice, jer mu se učinilo „nedoličnim“ da Njegoš tako pjeva u prvom licu!... Još izričitije je Njegoš iskazao svoj slobodni i normalni ljudski odnos prema ženi i ljubavi, u pismu Petru Marinkoviću koje mu je uputio 22. avgusta 1850. na petnaest mjeseci pred svoju smrt, sarkastično karikirajući protivurječne i nesmislene „savjete“ koje su mu davali u pogledu liječenja: „Neki su me savjetovali da ništa ne mislim. Kako će čovjek živjeti, a ne misliti? Neki su me savjetovali da oči na ženski pol ne okrećem, a čovjek ne može i sa samrtnoga odra da oči ne baci na krasno stvorenje“ itd.

Čudnovato je da Srpska pravoslavna crkva nikad nije reagovala ni protestovala kad je o Njegošu kao mitropolitu pisano: „koliko je i u kojoj mjeri bila odvratna duša toga okorelog razbojnika u mantiji“, da je Njegoš „gadni mitronosac“ i „vranzavi krvnik“, da se putujući po stranim zemljama „iskurvario i dobio sifilizam“ te sve narodne pare potrošio liječeći se; da je ubio popa Toma iz Zete koji mu je bio „provodadžija“ i znao „za

neku kopilad vladčinu, koju je sam vladika podavio i bacio u nužnik cetinjskog manastira“ pa ga je mogao u pijanstvu odati; da ne treba ni govoriti o tome koliko je puta pokušavao: da za novce potčini Crnu Goru Turskoj i Austriji“, da ga je jedan Crnogorac, čiju je ženu spopao, udario kosijerom po glavi i tako dalje. Sve se to može naći u „knjizi“ koja je izdata još 1898. godine u Srbiji (bez oznake mjesta izdanja) pod naslovom „nekoliko krvavih slika iz albuma Petrovića – Njegoševog doma“. Tu je ogavnu paskvilu napisao crnogorski emigrant, Savo Ivanović, a naznačeno je da je „sakupio i na svijet izdao Glavni odbor crnogorske emigracije“. Ona je ilegalno dostavljena u Crnu Goru i tamo tajno rasturana, a širena je po ostalim jugoslovenskim i slovenskim zemljama. Mićun Pavićević je otuda uzeo materijal za svoju „anegdotu“ nazvanu „Kosijerom po vladici“, koja je objavljena u „knjizi njegovih anegdota“ i služila kao zabavno štivo po kavanama između dva rata. Nego, da ostavimo Mićuna. Tu je „anegdotu“ dočepala hrišćanska Isidora Sekulić, prepričala je u svojoj knjizi „Njegošu knjiga duboke odanosti“ (Beograd 1951) i na njoj izgradila mnogo stranica o Njegoševoj vječitoj „vučjoj gladi“ za ženama, toj mucu koja ga je satirala i pola mu života oduzela. Prihvatajući klevetu kao istinu, Isidora raspreda o ožiljku na obrvi koji se vidi na jednoj Njegoševoj slici i dočarava „sliku“ kako je Njegoš „zadobio“ tu „ranu“! Protivu tako odvratnog prikazivanja Njegoševog lika, takve blasfemije, tada je morao ustati čak i Milovan Đilas, u knjizi „Legenda o Njegošu“ (Beograd 1952). Tada niko od arhijereja SP crkve nije ustao protiv Isidore Sekulić. Naprotiv, ustali su – koliko su tada mogli – protiv Milovana Đilasa!... Mogla bi se čitava knjiga napisati o pomjeranju odnosa prema Njegošu, u različitim istorijskim trenucima, među određenim društvenim snagama. Sve je zavisilo od toga za kakva su se

sredstva u datom trenutku odučivali oni koji su djelovali protiv nacionalne nezavisnosti i ravnopravnosti crnogorskog naroda. Svjesni činjenice da je Njegoš bio i ostao najviši izraz nacionalne konstitucije Crnogoraca, da je dinastija Petrovića odigrala veliku ulogu u konstituisanju crnogorske nacije i nacionalne države, oni su borbu protiv crnogorske nezavisnosti i ravnopravnosti identifikovali s borbom protiv Doma Petrovića.

Kako je bilo lakše sramotiti i kompromitovati dinastiju nego nacionalnu državnu ideju, najteži su udarci sručivani na Domu Petrovića, da bi se izmišljeno „crnogorsko pitanje“ svelo na „dinastičko pitanje“. Tako je ostalo i nakon 1918. godine: Javnom propagandom prisvajati i veličati Njegoša, a drugim sredstvima ga sramotiti i kompromitovati, kao i ostale Petroviće. Pokušaji da se činjenica što su crnogorski mitropoliti bili vjerski i državni poglavari iskoristi za prikazivanje Crne Gore kao teokratske države i na taj način dadne prevaga religioznom nad svetovnim, teokratskom nad laičkim, pa time i sam Njegoš lakše uvede u isključivo crkvene afere, nema nikakvog osnova. Crnogorska država je i do proglašavanja za knjaževinu bila izrazito laička država, specifičan državni savez plemena s unutrašnjom plemenskom i međuplemenskom demokratijom. Skup glavara Crne Gore i opšti zbor naroda Crne Gore predstavljali su stvarnu i jedinu vlast vrhovnu u zemlji. Tek je Njegoš, modernizirajući državnu i jačajući centralnu vlast, ličnosti mitropolita gospodara pribavio nešto više centralne vlasti i državnog autoriteta, ali ona nije imala podlogu u crkvi i crkvenoj organizaciji. Mitropolite nije biralo sveštenstvo, njih je birao narod preko svojih glavara i drugih najboljih predstavnika. Oni su u rukama imali samo onoliko vlasti koliko im je davao narod raznim dogovorima glavara i naroda. Moralne „vlasti“, odnosno moralnog ugleda na osnovu kojega je mogao više uticati na poslove u

zemlji, mitropolit je imao onoliko koliko zasluži svojim radom i svojom odanošću narodnim interesima. Nijedan drugi svještenik u zemlji nije imao bilo kakve vlasti ukoliko nije junaštvom i drugim vrlinama zaslužio da ga narod izabere za nekog glava-ra ili mu povjeri izvršavanje kakvog važnog posla. Dakle, crkva ni u čemu nije odlučivala o narodnim poslovima kao takva, već su jedino svještenici, popovi i kaluđeri, kao pojedinci, kao i svi drugi Crnogorci, imali onoliko lično vlasti koliko im je sam narod davao, ako su to zasluživali. Crna Gora je bila teokratska država taman toliko koliko je danas Kipar teokratska država zbog toga što je arhiepiskop Makarios predsjednik republike! Meštrovićevo djelo je monumentalno, velikih proporcija, zato što samo jedno takvo djelo može harmonično iznići u eksterijeru lovcenskog vrha. Svaki drugi objekt, koji bi „čuo“ na vrhu Lovćena kao čobanska kućica promašio bi svoju namjenu. Kako nije sporno da Njegošev spomenik mora biti u obliku mauzoleja, pitanje je kakav da bude mauzolej? Nikakva bazilika – crkva, bez obzira na njenu veličinu i arhitektonsko-umjetničku vrijednost, ne bi izrazila ni Njegošev duh, ni duh crnogorskog naroda, pogotovu današnje revolucionarne generacije Crnogoraca. Meštrovićev rad, ingenizono uklopljen u prirodnu „arhitekturu“ i ritmiku lovcenskog Jezerskog vrha, ostvaruje jedinstvo prostora, sklad između vještačkog i prirodnog elementa u skulptorskoj viziji Lovćena kao cjelovite mase – spomenika Njegošu. O skulptorskim elementima se može govoriti na isti način. O karijati-dama je već govoreno. Sama figura koja predstavlja Njegoša s knjigom na krilu, kao centralna tačka mauzoleja, pokazuje snažno Meštrovićevo osjećanje jedinstva vremena i prostora, jedinstva forme i sadržine. Njegoš sjedi na kamenu, prekrštenih nogu preko golijeni, onako kako su sjedeli svi Crnogorci, pa i on sam. To je karakteristična poza Crnogoraca u slobodnoj prirodi, pa i

u zatvorenom prostoru, jer su sjedeli na niskim tronošcima ili stolovačama, nikad uzagnuti već uvijek malo pognuti naprijed, najčešće zamišljeni. Tako ih je Njegoš uvijek gledao, tako je i sam sjedio dosta puta i na vrhu Lovćena, s tim što je on uvijek kad je bio sam imao knjigu na krilu, gledajući kako se „slamaju gromovi“ prirodne i varvarske tuđinske sile nad Crnom Gorom; tako je vjerovatno tu sjedio i kad mu je sinula misao da se kao mitropolit izdvoji i u smrti iz manastira i odabere Lovćen za mjesto na kome će biti sahranjen. To je Meštrović sve znao. Zamislio je Njegoša kako na vrhu Lovćena čita knjigu, misli o dobru i zlu, o sebi i Crnogorcima, o svijetu i životu, uči estetiku i poetiku... Meštrović je, očigledno, nastojao da umjetnički projicira jedan istorijski trenutak životne crnogorske i njegoševske istine, u realističkom viđenju, kako je on jedino mogao raditi, kako se u principu jedino i može stvarati spomenik – mauzolej Njegošu.

Uvrijedljiva upoređenja predstave orla iz Njegoševa mauzoleja s „kukastim orlom“ iz nacističkog grba Hitlerovog Trećeg rajha, ne zaslužuje komentarisanje. Tvrdnja da orao predstavlja simbol sile i vlasti samo pokazuje da oni koji je iznose nemaju ni pojma o crnogorskoj i Njegoševoj pjesničkoj i jezičkoj simbolici, o semantici u jeziku Crnogoraca i samoga Njegoša. U svim oblicima usmenog književnog stvaralaštva crnogorskog naroda, kao i u pisanoj književnosti, orao je simbol junaštva, slobodoljubivosti, uzvišenosti, snage i nezavisnosti. Kad Crnogorka tuži za sinom ili bratom junakom, onda će reći: „orle-brate“ ili „orle-sine“. Tu je orao epitet koji sa subjektom – imenicom čini savršenu pjesničku sintagmu. Orao je sinonim za sokola. Dovoljno je navesti kao primjer Njegoševu pjesmu „Orao i svinja ili da vidimo kako je sam Njegoš gledao na orla.

Tako orao kaže svinji:

Mož se hvalit kâ pošteno živiš
pred svinjama ali ne pred nama,
jerbo naše pleme ponosito
takvoga se gnušava života,
Nego ti se čuditi i nije,
svinjski misli, a svinjski govoriš.

Uostalom, i u vladarskim i državnim grbovima je orao uvijek simbol nezavisnosti, snage, gordosti, junaštva i nepobjedivosti, a ne „grube sile i vlasti“, a politiku „grube sile i vlasti“, tiranije i osvajanja, često vode i države koje imaju mnogo „humanije“ i miroljubivije „heraldičke simbole u svojim grbovima!

Čudnovata je „sentimentalnost“ prema Aleksandrovoj „zadužbini“ – „crkvi“ na Lovćenu. Mi imamo i drugih primjera, gdje SP crkva ne pokazuje takvu „brigu“ za crnogorske crkve. Tako je dvorska crkva Kralja Nikole na Kruševcu, u Titogradu, nakon 1918. godine, kad je dvor pretvoren u bolnicu, pretvorena u mrtvačnicu. Insistiranje da Njegoš ostane u sadašnjoj Aleksandrovoj Kapeli na Lovćenu, ne znači ništa drugo nego sredstvo borbe protiv crnogorske nacionalne ravnopravnosti, pokušaj da se duh sadašnje generacije crnogorske nacije vrati u XIX vijek srpsko-pravoslavne i krivo usmjerene nacionalno-romantičarske egzistencije.

IV

Nesporno je da je Vlada SR Crne Gore 1952. godine, donijela Odluku da se na Jezerskom vrhu podigne Njegošev mauzolej po projektu i izradi Ivana Meštrovića.

Kako je naprijed iznijeto Izvršno vijeće 1962. godine, zbog nedostatka sredstava obustavilo dalju izgradnju mauzoleja na neodređeno vrijeme.

9. decembra 1968. godine, Skupština opštine Cetinje donijela je Odluku o izgradnji Mauzoleja Njegošu, s kojom je preuzela obavezu da realizuje Odluku Vlade SRCG iz 1952. godine.

Odluka Skupštine opštine Cetinje o izgradnji mauzoleja Njegošu temelji se na propisima člana 136. Statuta opštine Cetinje, i ona takva zasnovana je na propisima člana 124. stav 2. u vezi člana 81. Ustava SRCG.

Prema tome, ova Odluka Skupštine opštine Cetinje je ustavna i zakonita, jer se njome utvrđuje odnos od neposrednog interesa za kulturni razvitak opštine.

Izvršno vijeće Socijalsitičke Republike Crne Gore aktom broj 03-334 od 20. februara 1969. godine, obavještava Republički sekretarijat za obrazovanje, kulturu i nauku:

„Izvršno vijeće Skupštine SR Crne Gore, na sjednici od 13. II 1969. godine, primila je k znanju Informaciju Republičkog sekretarijata za obrazovanje, kulturu i nauku o najnovijim momentima u vezi sa Odlukom Skupštine opštine Cetinje o podizanju Njegoševog mauzoleja na Lovćenu. S tim u vezi Vijeće je zaključilo da se sva dokumentacija i materijal ustupi Skupštini opštine Cetinje, koja je pomenutom Odlukom preuzela obavezu u pogledu izgradnje Njegoševog mauzoleja.

O sprovođenju ovog zaključka starat će se Republički sekretarijat za finansije i Republički sekretarijat za kulturu i nauku.

Nakon pregleda dokumentacije Skupštine opštine Cetinje obratila se Zavodu za zaštitu spomenika kulture SR Crne Gore sa zahtjevom da dozvoli premještanje kapele radi postavljanja Mauzoleja izrađenog po projektu i izradi Ivana Meštovića.

Zavod za zaštitu spomenika kulture Crne Gore kao nadležan na osnovu čl. 26 Zakona o zaštiti spomenika kulture NR Crne Gore donio je rješenje br. 02-197/2 od 28. II 1969. godine, kojim se odobrava opštini Cetinje da može izvršiti premještanje spomenika kulture, - kapele sa lovcenskog Jezerskog vrha, s tim što ovaj objekat mora biti postavljen na onom mjestu za koje se prethodno saglasi pomenuti Zavod.

Skupština opštine Cetinje posebnom odlukom od 7. jula 1969. godine, formirala je Odbor za podizanje Mauzoleja koje mu je povjerila sve poslove oko izgradnje istog.

Odbor za izgradnju Mauzoleja Petru II Petroviću Njegošu na Lovćenu pored ostalih odluka normativnih i konkretnih odlučio je i: Da nema ništa protiv ako bi se postavili odgovarajući religiozni simboli u kripti Mauzoleja, ukoliko Crkva izrazi želju za tim. Isto tako Crkvi će biti omogućeno, ako to želi, da obavi sve potrebne vjerske obrede prilikom smještaja sarkofaga s kostima Petra II Petrovića Njegoša u kriptu Mauzoleja.

S obzirom na sve do sada izloženo „tužba“ Mitropolita crnogorsko-primorskog, preko punomoćnika neosnovana je, da se na osnovu nje pokrene postupak za ocjenjivanje ustavnosti i zakonitosti odluka Vlade NR Crne Gore iz 1952. godine, i Skupštine opštine Cetinje iz 1969. godine, o podizanju Njegoševog mauzoleja na Lovćenu prema projektu i izradi vajara Ivana Meštrovića, jer su obje ove odluke zasnovane na Ustavu, želji i volji sadašnje generacije naroda i narodnosti Jugoslavije, pa su takve od neposrednog interesa za kulturni razvitak Republike i opštine Cetinje, kao i čitave jugoslovenske zajednice.

Ovim Odlukama nije prekršena Njegoševa želja da bude sahranjen na Vrhcu Lovćena, na Jezerskom vrhu, jer njegove kosti će i dalje počivati tamo samo od sada u veličanstvenom mauzoleju

koji mu podižu narodi i narodnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Takođe, neprihvatljivi su navodi Srpske pravoslavne crkve da je sadašnja kapela u njenoj vlastini, kao i da predstavlja originalnu Njegoševu zadužbinu a da će izgradnjom Mauzoleja po izradi i zamisli Ivana Meštrovića doći do povrede zakonitih prava Srpske pravoslavne crkve.

U slučaju javne rasprave na zahtjev tog Suda Skupština opštine Cetinje će posebnim aktom obavijestiti Ustavni sud Crne Gore o svojim punomoćnicima.

SKUPŠTINA OPŠTINE CETINJE